

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΡΑΪΟΣ
Ομότιμος Καθηγητής Π. Ι.
e-mail: draios@cc.uoi.gr

ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1. Scientia potentia est¹

Η γνώση είναι δύναμη και η απόκτηση γνώσεων, που είναι φυσική ροπή της ανθρώπινης φύσης, ένας από τους βασικούς στόχους της εκπαίδευσης. Ως γνωστόν, όλοι οι πολιτισμοί και όλες οι γλώσσες έχουν ίδια αξία. Δεν υπάρχουν ανώτεροι και κατώτεροι πολιτισμοί, σύμφωνα με τους ανθρωπολόγους², αλλά μόνο διαφορετικοί πολιτισμοί, ούτε ανώτερες και κατώτερες γλώσσες³, διατείνονται οι γλωσσολόγοι, αλλά μόνο διαφορετικές γλώσσες. Κατά συνέπεια και η γνώση την οποία προσφέρει η εκμάθηση της λατινικής γλώσσας και συνακόλουθα της λατινικής λογοτεχνίας και του ρωμαϊκού πολιτισμού δεν έχει μικρότερη αξία από την εκμάθηση άλλων γλωσσών και λογοτεχνιών ή άλλων διδακτικών αντικειμένων.

1. Η πασίγνωστη αυτή λατινική φράση αποδίδεται συνήθως στον Francis Bacon, ωστόσο η πρώτη εμφάνισή της ανάγεται στη λατινική μετάφραση του *Leviathan* του Thomas Hobbes (1668), ενώ πολύ αρχαιότερη είναι η εμφάνισή της στα αραβικά· ανάλογη παροιμία απαντά στην *Παλαιά Διαθήκη* (*Παροιμ.* ΚΔ', 5: *κρείσσων σοφός ισχυροῦ καὶ ἀνὴρ φρόνησιν ἔχων γεωργίου μεγάλου* και στη λατινική μετάφραση της *Vulgata*: *vir sapiens et fortis est et vir doctus robustus et validus* (https://en.wikipedia.org/wiki/Scientia_potentia_est).

2. Βλ. πρόχειρα *Φιλοσοφία* (Β' Γενικού Λυκείου - Γενικής Παιδείας): Ηλεκτρονικό Βιβλίο (ebooks.edu.gr/modules/ebook/.../964,3475/), κεφ. 9: "Μιλώντας για τον πολιτισμό".

3. Βλ. λ. χ. Μ. ΚΑΚΡΙΔΗ-ΦΕΡΡΑΡΙ, "Πλούσιες και φτωχές γλώσσες", *Δέκα μύθοι για τη γλώσσα. Πρόσωπα 21ος αιώνας*, εφημ. *Τα Νέα* 16 Σεπτεμβρίου 2000 (http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_d4/03.html). Βε-νέδ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, "Πλούσιες-φτωχές γλώσσες: σημειώσατε Χ", εφημ. *Η σημερινή*, 10-07-2018 (<http://www.sigmalive.com/simerini/news/422473/plousiesftoxes-glosses-simeiosate-x>).

2. Μα τα Λατινικά είναι νεκρή γλώσσα και συνεπώς, λένε, η διδασκαλία τους είναι άχρηστη!

Πώς ορίζεται όμως μια νεκρή γλώσσα; Κυριολεκτικά νεκρή γλώσσα είναι αυτή που δεν έχει κανένα χρήστη, ορισμός που περιορίζει την εφαρμογή του αποκλειστικά στις αρχαίες γλώσσες, η γραφή των οποίων δεν έχει αποκωδικοποιηθεί. Άλλοι πάλι την ορίζουν ως τη γλώσσα που δεν έχει φυσικούς ομιλητές. Όπως και να έχουν τα πράγματα, τα Λατινικά έχουν ακόμη πολλούς χρήστες που τα μελετούν και τα χρησιμοποιούν. Υπολογίζεται ότι 3 000 άτομα στον κόσμο μπορούν να κάνουν σήμερα προφορική συζήτηση στα Λατινικά⁴.

Είναι γνωστό επίσης ότι οι γλώσσες εξελίσσονται· έτσι γλώσσες που θεωρούνται νεκρές παραμένουν ζωντανές με την εξελιγμένη μορφή τους. Οι χρήστες των νεολατινικών γλωσσών (ιταλικών, ισπανικών, γαλλικών, πορτογαλικών, ρουμανικών κλπ)⁵ σε Ευρώπη, Αμερική, Β. Αφρική και αλλού ανέρχονται σε εκατοντάδες εκατομμυρίων. Πρόκειται για εξελιγμένες μορφές των λαϊκών Λατινικών που μιλούσαν οι λαοί της ΝΔ κυρίως Ευρώπης για εκατονταετίες.

Επιπλέον τα κλασικά Λατινικά ήταν παγκόσμια σχεδόν γλώσσα της εκπαίδευσης και της έρευνας για αιώνες. Ήταν ακόμη επίσημη γλώσσα της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ως το 2014, η οποία είχε εκδώσει και λεξικό εκσυγχρονισμού των Λατινικών⁶.

4. Βλ. Ειρήνη ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, “Η διεθνής των Λατινικών”, εφημερ. *Το Βήμα* 17-02-2013 (διαδίκτ.: <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=498718>).

5. Το ίδιο ισχύει για τα αρχαία Ελληνικά που είναι ζωντανή γλώσσα ως Νεοελληνικά. Θυμίζω ότι τα αρχαία Εβραϊκά επιζούν ως επίσημη και σύγχρονη γλώσσα του Ισραήλ. Βλ. Clarisse HERRENSCHMIDT, “L’écriture et quelques questions juives et grecques”, στον τόμο: Jean BOTTÉRO – Clarysse HERRENSCHMIDT – Jean-Pierre VERNANT, *L’Orient ancien et nous*, Paris 2011, σελ. 165-166.

6. Πρόκειται για το δίτομο έργο του Carl EGGER (Carolus EGGER) *Lexicon recentis latinitatis editum cura operis fundati cui nomen Latinitas*, vol. I (A-L), Vaticano 1992, vol. II (M-Z), Vaticano 1997, νέα έκδ. σε έναν τόμο το 2003. Σήμερα μπορεί να βρει κανείς στο διαδίκτυο το συντεταγμένο λεξικό του Cletus PAVANETTO, *Parvum verborum novatorum Lexicum (Latinitas, Opus fundatum in Civitate Vaticana)*: http://www.vatican.va/roman_curia/institutions_connected/latinitas/documents/rc_latinitas_20040601_lexicon_it.html.

Οι εισαγωγές των κριτικών εκδόσεων Οξφόρδης και Λειψίας του Κ' αι. γράφονταν (και γράφονται ακόμη) στα Λατινικά (βλ. Παράρτημα στο τέλος του άρθρου, αριθμ. 1). Γλώσσα του κριτικού υπομνήματος ήταν και παραμένει η λατινική⁷. Ως το τέλος του Κ' αι. (ακόμη και σήμερα) γράφονται επιστημονικές εργασίες στα Λατινικά. Ανάμεσά τους συναντούμε λ. χ. πολλούς και πολυσέλιδους καταλόγους χειρογράφων, όχι μόνον παλαιότερων εκατονταετηρίδων αλλά και του Κ' αιώνα (όπως της Βιβλιοθήκης του Βατικανού, της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης του Leiden, της Λαυρεντιανής, της Μαρκιανής ή της Βοδληϊανής Βιβλιοθήκης κ. ά.· βλ. Παράρτημα στο τέλος του άρθρου, αριθμ. 2)⁸.

7. Βλ. Paul MAAS, *Textkritik*, Leipzig³ 1957, ελλην. έκδ. με μετάφραση και πολλά σχόλια Ν. ΧΙΟΝΙΔΗ, *Κριτική τῶν κειμένων*, Ἀθήναι 1975, σελ. 81-82, σημ. 40. Martin L. WEST, *Textual Criticism and Editorial Technique applicable to Greek and Latin texts*, Stuttgart 1973, σελ. 86 κεξ (και σε ελληνική μετάφρ. Γ. Μ. ΠΑΡΑΣΟΓΛΟΥ, *Κριτική τῶν κειμένων καὶ τεχνική τῶν ἐκδόσεων, ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἑλληνες καὶ Λατίνους συγγραφεῖς*, Ἀθήνα 1989, σελ. 118 κεξ).

8. Π. χ. H. STEVENSON Senior, *Codices manuscripti Graeci Reginae Suecorum et Pii PP. Bibliothecae Vaticanae*, Romae 1888. C. STORNAJOLO, *Codices Urbinae Graeci Bibliothecae Vaticanae*, Romae 1895. R. DEVRESSE, *Codices Vaticani Graeci, tom. II, codices 330-603*, In Bibliotheca Vaticana 1937. C. GIANNELLI, *Codices Vaticani Graeci, codices 1684-1744*, In Bybliothea Vaticana 1961. A. TURIN, *Codices Graeci Vaticani saeculis XIII et XIV scripti annorumque notis instructi ...*, In Civitate Vaticana 1964. R. E. CARTER, *Codices Chrysostomici Graeci, II: Codices Germaniae*, Paris 1968. IDEM, *Codices Chrysostomici Graeci, V: Codicum Italiae partem priorem*, Paris 1983. P. CANART, *Codices Vaticani Graeci, codices 1745-1962, tom. I-II*, In Bybliothea Vaticana 1970-1973. S. LILLA, *Codices Vaticani Graeci, codices 2644-2663*, In Bibliotheca Vaticana 1996. A. M. BANDINI(US), *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, Florentiae ann. 1764-1768, ανατύπ. με *Supplementa tria* ab E. ROSTAGNO et N. FESTA congesta necnon *Additamentum ex inventariis Bibliothecae Laurentianae depromptum*, accuravit F. KUDLIEN, I-II, Lipsiae 1961. H. O. COXE, *Bodleian Library, Quarto catalogus, I, Greek Manuscripts*, Oxford 1853, ανατύπ. με διορθώσεις Oxford 1969. K. A. de MEYER – E. HULSHOFF, *Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Bibliothecae Publicae Graeci*, Lugduni Batavorum 1965. K. A. de MEYER, *Codices Vossiani Latini in octavo*, Lugduni Batavorum 1977. E. MIONI, *Bibliotheca Divi Marci Venetiarum, Codices Graeci Manuscripti, vol. I: Thesaurus antiquus, codices 1-299*, Roma 1981 κλπ.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και στο πλαίσιο των ζυμώσεων για την ευρωπαϊκή ένωση το κίνημα για την εξάπλωση των σύγχρονων ή “ζωντανών” Λατινικών ενδυναμώθηκε σημαντικά, καθώς τα Λατινικά φάνηκαν ότι μπορούσαν να προσφέρουν τη λύση για μια κοινή ευρωπαϊκή γλώσσα⁹. Η ιδέα εγαινιάστηκε το 1952 από τον διακεκριμένο Γάλλο μαθηματικό Jean CAPELLE, πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου του Nancy με το άρθρο του “Le latin ou Babel”, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος της *Εθνικής Εκπαίδευσης* (*L'Éducation Nationale*) της 23ης Οκτωβρίου 1952¹⁰. Παράλληλα από τα μέσα του Κ΄ αι. (1957) και γι’ αρκετά χρόνια το περιοδικό *Vita Latina* (Γαλλία) δημοσίευε άρθρα και μελέτες στα Λατινικά όχι μόνο σχετικά με τα κλασικά λατινικά κείμενα, αλλά περιλάμβανε και πρωτότυπες ποιητικές ή πεζές λατινικές συνθέσεις¹¹. Το 1965 άρχισε να εκδίδεται στη Γερμανία ένα από τα σπουδαιότερα περιοδικά των σύγχρονων Λατινικών, το περιοδικό *Vox Latina* (που υπάρχει και στην Κεντρική

9. Προσπάθειες είχαν γίνει και παλαιότερα. Τον ΙΘ΄ αι., με την αλματώδη ανάπτυξη των θετικών επιστημών και τη συνεχή αύξηση του αριθμού των επιστημόνων που έγραφαν πλέον όχι στην ως τότε διεθνή επιστημονική γλώσσα, τα Λατινικά, αλλά στη γλώσσα της χώρας τους, δημιουργήθηκε μεγάλο πρόβλημα στη ζωντανή και γραπτή επικοινωνία και την εύκολη συνεννόηση των επιστημόνων. Το πρόβλημα οξύνθηκε από την εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και συγκοινωνίας. Έτσι άρχισαν να επινοούνται τεχνητές γλώσσες (όπως η volapük και η esperanto). Και στις αρχές του Κ΄ αι. προτάθηκε η χρήση μιας κοινής βοηθητικής γλώσσας από όλους τους επιστήμονες. Καθώς οι εγωιστικοί ανταγωνισμοί και σωβινισμοί καθιστούσαν πρακτικά ανέφικτη τη λύση της επιλογής μιας από τις επικρατέστερες τότε εθνικές γλώσσες (που ήταν τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά), αναζητήθηκαν άλλοι δρόμοι. Μία χαρακτηριστική πρόταση ήταν η ‘ανάκληση’ της παλαιότερης διεθνούς επιστημονικής γλώσσας, των Λατινικών, αλλά των “Λατινικών χωρίς κλίση” (*latino sine flexione*), που αποκλήθηκαν *interlingua*. Βλ. Ph. CIBOIS, “Entre le latin des Sciences d’autefois et l’anglais scientifique d’aujourd’hui: le *Latino sine flexione* de Giuseppe Peano”: <https://enseignement-latin.hypotheses.org/5001>. Επίσης https://fr.wikipedia.org/wiki/Latino_sine_flexione.

10. Αγγλική μετάφραση του ίδιου κειμένου (υπό τον τίτλο: “Latin or Babel”) δημοσιεύτηκε από τον Jean CAPELLE και τον Thomas H. QUIGLEY στο περιοδικό *The Classical Journal* 49 (1953), σελ. 37-40.

11. Βλ. <http://vitalatina.upv.univ-montp3.fr/qui-sommes-nous/vita-latina-une-association-et-une-revue/>

Βιβλιοθήκη του Παν/μίου Ιωαννίνων), με ποικίλα περιεχόμενα: γλωσσικά, λεξικογραφικά, διδακτικά, βιβλιοκριτικά, κοινωνικά, ιστορικά, πολιτικά, επιστημονικά, σχετικά με γενικά ανθρώπινα ζητήματα παλαιότερων εποχών ή, κυρίως, σύγχρονα. Υπογραμμίζουμε επίσης τη δημοσίευση σύγχρονων λογοτεχνικών κειμένων ή μεταφράσεων πεζών και ποιητικών έργων στα Λατινικά¹². Στο Παράρτημα αυτού του άρθρου (αριθμ. 3-5) παραθέτουμε δείγματα από τον τόμο 47 (τεύχ. 185 και 186), του έτους 2011.

Από το 1984 εκδίδεται στις Βρυξέλλες από τον ακτινολόγο Gaius (Guy) Licoppe το περιοδικό *Melissa* με άρθρα γραμμένα αποκλειστικά στα Λατινικά¹³. Όλα αυτά τα περιοδικά συμβάλλουν στη διατήρηση και τον εκσυγχρονισμό των Λατινικών εισάγοντας λεξιλογικούς νεωτερισμούς για έννοιες, αντικείμενα, επαγγέλματα και γεγονότα της εποχής μας¹⁴.

12. Βλ. <https://www.arretetonchar.fr/la-revue-vox-latina/>. Επίσης <http://www.vox-latina.uni-saarland.de/>, όπου τα περιεχόμενα του περιοδικού περιγράφονται σύντομα ως εξής:

Specialiter autem in singulis fasciculis *Vocis Latinae* varia themata inveniuntur. Tractantur exempli gratia res hodiernae atque sociales, res historicae cultusque civilis. Exhibentur symbolae de variis rebus scientificis, etiam de scientiis naturalibus. Inveniuntur incitamenta didascalica, tractantur quaestiones lexicographicae. Praebentur narrationes attractivae, versiones Latinae atque relationes (ex. gr. de itineribus, de conventibus, de generalibus quaestionibus humanis etc). Exhibentur carmina atque poemata. Leguntur librorum existimationes, praebentur variae informationes. Et multa alia.

13. <http://www.fundatiomelissa.org/fundatiomelissa/Periodicum.html>. Όπως γράφεται στην ως άνω ιστοσελίδα:

MELISSA est periodicum totum Latinum, sexies in anno editum και στη συνέχεια παρατίθενται τα περιεχόμενα του τελευταίου τεύχους (αριθμ. 204: lunae die 18 m. Iunii a. 2018):

De utilitate rerum inutilium [G. Licoppe] p. 1. De hortis Mediolanensibus [N. Boyer Demouy] p. 2. Diplomata quaedam huius anni Lovaniensia [Th. Sacré] p. 3. Iacet extra sidera tellus (II) [M. Cristini] p. 5. De Carthaginis imperio (IV) [G. Licoppe] p. 9. In memoriam initiorum (V) [G. Licoppe] p. 12. Bibliotheca Latina p. 15. Teivas Oksala obiit [T. Pekkanen] p. 16.

14. Βλ. https://fr.wikipedia.org/wiki/Latin_contemporain.

Στον αιώνα μας επιστημονικές εταιρείες και σχολεία¹⁵, κυρίως στην Ευρώπη, εργάζονται για τη διάδοση των Λατινικών ως ζωντανής γλώσσας¹⁶, προσφέροντας μαθήματα, εγχειρίδια, σεμινάρια και συμβουλές, δημοσιεύοντας ηλεκτρονικά λατινικά κείμενα με σύγχρονη θεματολογία, εικονογραφημένα αναγνώσματα (Miky Maus, Tin Tin, Asterix, Alix, Harry Potter ...), λατινικές μεταφράσεις νεότερης λογοτεχνίας¹⁷, διατηρώντας ακόμη και ραδιοφωνικές

15. Όπως η *Schola Nova* που ιδρύθηκε το 1995, στη γαλλόφωνη βελγική περιοχή Brabant, με στόχο την καλλιέργεια των Λατινικών ως ευρωπαϊκού μέσου επικοινωνίας. Στην Ιταλία η *Academia Latinitati Fovendae* οργάνωσε το 1966 διεθνές συνέδριο με εκατοντάδες συμμετοχών, για να ακολουθήσουν άλλα συνέδρια στην Ισπανία, τη Φινλανδία κ. α. Στην Ιταλία πάλι η *Accademia Vivarium Novum* που ιδρύθηκε το 1991 και διοικείται από τον Luigi Miraglia δέχεται νέους από όλον τον κόσμο για ένα χρόνο ή και περισσότερο· οι νέοι αυτοί μιλούν αποκλειστικά Λατινικά και αρχαία Ελληνικά. Η ίδια Ακαδημία οργάνωσε στην Ιταλία και την Ουγγαρία Συνέδρια με εκατοντάδες συμμετεχόντων και με αποκλειστική γλώσσα τα Λατινικά. Στη Γαλλία ο *Circulus Lutetiensis* πρωτοστατεί στη διάδοση της χρήσης των Λατινικών. Ανάλογες πρωτοβουλίες σημειώνονται και στην Αμερική (βλ. https://fr.wikipedia.org/wiki/Latin_contemporain. <https://www.dw.com/el/ta-λατινικά-ζωντανεύουν-στη-ρώμη/a-45457719>).

16. Κάποιοι μάλιστα επιμένουν στις μέρες μας να γίνουν τα Λατινικά κοινή γλώσσα της ΕΕ, ενώ προτάσεις για χρήση της λατινικής ως ζωντανής γλώσσας προέρχονται όχι από τη νότια Ευρώπη, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά από βόρειες χώρες: Γερμανία, Δανία, Φινλανδία κ. ά. Αντίθετα αρνητικοί είναι οι Βρεταννοί για ευνόητους λόγους. Πέρα από όσα σημειώσαμε στις προηγούμενες σελίδες, παραπέμπουμε επίσης στις ιστοσελίδες <https://www.courrierinternational.com/article/identite-et-si-le-latin-devenait-la-langue-officielle-de-lue>. http://www.blogbilger.com/blogbilger/2006/08/le_latin_langue.html. <https://www.flickr.com/photos/re-naud-camus/32241439826/in/photos-tream/lightbox/>.

17. Όπως *Η Θεία Κωμωδία (Divina Comoedia)* του Δάντη, *Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων (Alicia in Terra Mirabili)* του Lewis Carroll, *Τα θαυμαστά ταξίδια του βαρόνου Μυνχάουζεν (Baronis Mynchusani mirabilia itinera)*, *Ο Δον Κιχώτης (Dominus Quixotus a Manica)* του Miguel de Cervantes, *Τα παραμύθια των αδελφών Grimm (Apologi Grimmiani)*, *Επιλογές μύθων (Fabulae selectae)* του La Fontain, *Η Φάρμα των ζώων (Fundus Animalium)* του G. Orwell, ο *Ιούλιος Καίσαρ* του W. Shakespeare (*Gulielmi Shaksperii Julius Caesar*), *Το νησί των Θησαυρών (Insula Thesauraria)* του R. L. Stevenson, *Ο Μάγος του Οζ (Magus Mirabilis in Oz)* του L. Frank Baum, *Οι περιπέτειες του Τομ Σώγερ (Pericla Thomae Sawyer)* του Mark Twain, *Οι περιπέτειες του Πινόκιο (Pinoculus)* του Carlo Collodi, *Ο*

εκπομπές με σύγχρονες ειδήσεις στα Λατινικά¹⁸. Σήμερα εκδίδεται ηλεκτρονικά η Vikiopaedia με άρθρα και ειδήσεις στα Λατινικά¹⁹. Στο τέλος του Παραρτήματος αυτού του άρθρου, παραθέτουμε ένα δείγμα (αριθμ. 6) από την εβδομαδιαία εκπομπή της Γενικής/Εθνικής Φινλανδικής Ραδιοφωνίας (Radiophonia Finnica Generalis) *Nuntii Latini* (ξεκίνησε το 1989), που μεταδόθηκε την 15η Ιουνίου 2018.

Επιστήμες όπως η Ζωολογία και η Φυτολογία-Βοτανολογία χρησιμοποιούν ακόμη λατινική ονοματολογία²⁰ ...

Τέλος στην Ελλάδα υπάρχουν ακόμη ομιλητές του νεολατινικού ιδιώματος των βλάχικων. Βλάχος κατά την επικρατέστερη ετυμολογία σημαίνει λατινόφωνος²¹. Όλο σχεδόν το λεξιλόγιο που αναφέρεται σε γεωργοποιημένες εργασίες²², σε κατοικίδια και άγρια

Ρομβισώνας Κρούσος (Robinson Crusoe) του Daniel Defoe, *Ο μικρός Πρίγκιπας (Regulus)* του Antoine de Saint-Exupéry, *Καλημέρα θλίψη (Tristitia Salve)* της Françoise Sagan κλπ. Περισσότερα στις ιστοσελίδες https://fr.wikipedia.org/wiki/Latin_contemporain (“Traductions en latin contemporain”) και κυρίως https://la.wikipedia.org/wiki/Libri_Latine_Redditu.

18. Π. χ. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/05/24/nuntii-latini>. <http://www.radiobremen.de/online/latein/> κ. ά.

19. Βλ. https://la.wikipedia.org/wiki/Vicipaedia:Pagina_prima.

20. Βλ. Pierre-Paul GRASSÉ et alii, *Zoologie, I. Généralités, Protozoaires, Méta-zoaires I*, ‘Encyclopédie de la Pléiade’, Tours-Paris 1963, σελ. 18 κεξ. <https://www.diconimoz.com/liste-des-animaux-par-noms-scientifiques/>. R. Coutin, “Les noms scientifiques des êtres vivants et leur signification”, διαδίκτ.: http://www.insectes.org/opie/pdf/2459_pagesdynadocs4de6525d1c172.pdf. Επίσης <http://www.fao.org/docrep/012/i1048f/i1048f08.pdf>. https://nature.ca/notebooks/francais/a_z.ht-m. <http://www.ibot.sav.sk/icbnframeset/0065Ch7OaGoNSec1a60.htm> κλπ.

21. Βλ. Ν. Α. ΚΑΤΣΑΝΗ, *Οι Βλάχοι. Σελίδες από την ιστορία, τη γλώσσα και την παράδοση*, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 32. Βλ. επίσης Α. Γ. LAZAROU, *L'aroumain et ses rapports avec le grec* (μετάφρ. από τα ελληνικά υπό Μ.-Η. BLANCHAUD), Thessaloniki 1986, σελ. 74 κεξ.

22. picuráru “βοσκός” (< pecorarius), páscu “βόσκω” (< pasco), iárbă “χορτάρι” (< herba), múlgu “αρμέγω” (< mulgo), táliu “κόβω, κλαδεύω, σφάζω” (< μγν. talio), síndze “αίμα” (< sanguis, αιτ. sanguinem), túndu “κουρεύω” (< tondeo), coadă “ουρά” (< coda), páru “πάσσαλος” (< palus), plíntu “φυντεύω” (< planto), seáminū “σπέρνω” (< semino), adápū “ποτίζω” (< adaquo), ágru “αγρός” (< ager, αιτ. agrum), címpu “κάμπος” (< campum), γίν’ε “αμπέλι” (< vinea), țără “χώμα” (< terra), adúnū “συλλέγω” (< aduno), múnte “βουνό” (< mons, αιτ. montem), búte “βαρέλι” (< buttis, αιτ. buttem), butinélū “ψηλό και στενό βαρέλι με ανοιχτό το πά-

ζώα²³, σε φυτά και δέντρα²⁴, σε ζωικά²⁵ ή φυτικά προϊόντα²⁶, σε

νω μέρος, όπου χτυπούν το γάλα, για να πάρουν το βούτυρο” (υποκοριστ. του *bute* < λατ. *buttis*, αιτ. *buttem*), *gǃrnúř* “σπυρί, κόκκος, ρώγα” (< **granuceum*), *cǃpéřtru* “καπίστρι” (< *capistrum*), ...

23. *Cǃprǃ* “γίδα” (< *capra*), *iédü*, *iádǃ* “κατσίκι” (< *haedus*, *haeda*), *oáie* “προβατίνα” (< *ouis*, αιτ. *ouem*), *niélü* “αρνί” (< *agnelus*), *pórcü* “χοίρος” (< *porcus*), *bóü* (< *bouis*, αιτ. *bouem*, μγν. *bouus*), *vácǃ* “αγελάδα” (< *vacca*), *cǃlü* “άλογο” (< *caballus*), *iǃpǃ* “φοράδα” (< *equa*), *múlǃ* “μουλάρι” (< *mula*), *gǃl’ínǃ* “όρνιθα” (< *gallina*), *creǃřǃ* “λειρί” (< *crista*), *peǃnǃ* “φτερό” (< *penna*), *gǃngurü* “συκοφάγος” (< *galgulus*), *cǃtüşe*, *cǃtüşü* “γάτα, γάτος” (< *catta*, *catus*), *řoáricü* “ποντίκι” (< *sorex*, αιτ. *soricem*), *cǃne* “σκυλί” (< *canis*, αιτ. *canem*), *cařǃüǃ* “σκύλα” (< *catella*), *vúlpe* “αλεπού” (< *vulpis*, αιτ. *vulpem*), *lúpü* “λύκος” (< *lupus*), *úřǃ* “αρκούδα” (< *ursa*), *liépre* “λαγός” (< *lepus*, αιτ. *leporem*), *arǃčü* “σκαντζόχοιρος” (< *ericius*), *péřcü* “ψάρι” (< *piscis*), *řǃrpe* “φίδι” (< *serpens*), *múscǃ* “μύγα” (< *musca*), *algǃnǃ* “μέλισσα” (< **albina* < *alveus*), *n’eáre* “μέλι” (< **melem* < *mel*, *mellis*, *melle*), *geǃřpe* “σφήκα” (< *vespa*), *pidücl’ü* ψείρα (< *pediculus* ή *peduculus*), *líndinǃ* “κόνις, αυγό παράσιτων εντόμων” (< *lens*, αιτ. *lendem*), *furn’ígǃ* μυρμήγκι (< *formica*), *čicoǃrǃ* (< *cicada* “τζιτζίκι”) κ. ά.

24. *Méru* “μηλιά” (< *melum*, *malus*), *prúnü* “κορομηλιά” (< *prunus*), *čiréřü* “κερασιά” (< **ceresius* < *cerasus*), *núcǃ* “καρυδιά” (< *nuca*), *alúnü* “λεφτοκαριά” (< **abellonus*), *kǃnü* “πέυκο” (< *pinus*), *veárdzǃ* “λαχανικά” (< *vir(i)dia*), *vértzü* “λάχανο” (< *veárdzǃ*), *frǃntzǃ* “φύλλο” (< *frondia*), *gǃte* “κλήμα” (< *vitea*), *hǃcu* “συκιά” (< *figus*), *gutúnü* “κυδωνιά” (< *cotoneum*), *iádire* “κισσός” (< *hedera*), *árbure* “δένδρο, βαλανιδιά” (< *arbor*, αιτ. *arborem*), *fágu* “οζιά” (< *fagus*), *džüneápine* “κέδρο” (< *juniperus*), *feáricǃ* “φτέρη” (< *filix*, αιτ. *filicem*), *córnü* “κρυνιά” (< *cornus*), *frǃpsinu* “φράξος” (< *fraxinus*), *sǃúgü* “αφροξυλιά” (< *sabucus*), *urtǃčǃ* “τσουκνίδα” (< *urtica*), *skǃnu* “αγκάθι, θάμνος με αγκάθια” (< *spinus*), *bureáte* (πληθ. *buréti*) “μανιτάρι” < *boletus*), *dzádǃ* “δαδί” (< *daeda* < *taeda*), *floǃrǃ* “άνθος” (< *flos*, αιτ. *florem*), *kǃnipǃ* (πληθ. *kǃnikǃ*) “κάνναβη” (< **canepa* < *cannabis*), *véřcu* “ιξός, γκι” (< *viscus*, *viscum*), *řügǃřtru* “φενδάμνι” (< **jugaster*)

...

25. *Cǃrne* “κρέας” (< *caro*, αιτ. *carnem*), *hicátu* “συκώτι” (< ([*jecur*] *ficatum*), *keále* “τομάρι, δέρμα” (< *pellis*, αιτ. *pellem*), *lǃpte* “γάλα” (< *lac*, αιτ. *lactem*), *cǃřüü* “τυρί” (< *caseus*), *úmtptü* “βούτυρο” (< *unctum*), *umtulémnu* “ξυλοβούτυρο, λάδι” (< *unctum* + *lignum*), *óü* “ανγό” (< *ouum*), *skǃcü* “στάχυ” (*spicus*, *spicum*, *spica*),

...

26. *Méřü* “μήλο” (< *melum*, *malum*), *prúnǃ* “κορόμηλο” (< *pruna*), *čireáře* (< *ceresia*, *cerasium*), *alúnǃ* “λεφτόκαρο” (< **abellona*), *áliü* “σκόρδο” (< *alium*), *řeǃpǃ* “κρεμμύδι” (< *caepa*), *línte* “φακή” (< *lens*, αιτ. *lentem*), *auüǃ* “σταφύλι” (< *uua*), *hǃcǃ* “σύκο” (< **fica*, *figus*), *gutún’e* “κυδώνι” (< *cotoneum*), *frángǃ*, πληθ. *frándze* “άγρια φρούλα, άγριες -ες, φράντζες” (< *fraga*), *grǃnü* “σιτάρι” (*granum*),

χρώματα²⁷, σε ουράνια σώματα και καιρικές συνθήκες²⁸, σε καθημερινά αντικείμενα και ασχολίες²⁹, στο νερό, τις βρύσες, και τα ποτάμια³⁰, σε αριθμούς³¹, στον άνθρωπο και το σώμα του³², σε

órdzũ “κριθάρι” (< hordeum), γίνũ “κρασί” (< vinum), fãrĩnã “αλεύρι” (< farina), aloátu “μαγιά” (< aleutum), pĩne “ψωμί” (< panis, αιτ. panem) ...

27. álbu “λευκός” (< albus), arósiu “κόκκινος” (< roseus), prásinu “πράσινος” (< prasinus), láĩũ “μαύρος” (< *lajus), gálbinũ “κίτρινος” (< galbinus) ...

28. Soäre “ήλιος” (< λατ. sol, αιτ. solem), lúnã “φεγγάρι” (< luna), steáũã, πληθ. steále “αστέρι, αστέρια” (< stella), dzúã “ημέρα” (< dies), seárã “βράδυ” (< sera), noápte “νύχτα” (< nox, αιτ. noctem), ploãĩã “βροχή” (< pluuiã), neãũã “χιόνι” (nix, αιτ. niuem), niégurã “ομίχλη” (< *negula < nebula), grĩndine “χαλάζι” (< grando, αιτ. grandinem), víntũ “άνεμος” (< ventus, ventum), gliétsũ “πάγος” (< glacia, glacies, *glacium), brúmã “πάχνη” (< bruma) ...

29. cãsã “σπίτι” (< casa), úsiã “πόρτα” (< ustium, ostium), poártã “πόρτα” (< porta), cl’eãie “κλειδί” (clauis, αιτ. clauem), meãsã “τραπέζι” (< mensa), γεύμα prĩndzu (< prandium), cutsútũ “μαχαίρι” (< culter, αιτ. cultrem), língřã “κουτάλι” (< lingula), keáptine “χτένι” (< pecten, αιτ. pectinem), foárficã “ψαλίδι” (< forfex, αιτ. forficem), ácũ “βελόνη” (< acus), fócũ “φωτιά” (< focus), činũše “στάχτη” (< *cinusia < cinis), ndžėrmũ “κοσκινίζω” (< incerno), scãmnũ “σκαμνί” (< scamnum), scãmnĩcu “σκαμνάκι” (< scamnum), távlã < “τάβλα” < ιταλ. tavola < λατ. tabula), šãřã “μεγάλο πριόνι” (< serra), (a)ndrėptũ “δεξιός, επιδιορθωμένος, σωστός” (< directus), (a)stĩngu “αριστερός” (< *stancus) ...

30. ápã “νερό” (< aqua), fĩntĩnã “βρύση” (< fontana), arĩũ “ποτάμι” (< riuus),

...

31. únũ, únã, únũ “ένας, μία, ένα” (unus, una, unum), dói “δύο” (< duo), trėi “τρεις” (< tres), pátru “τέσσερις” (< quattuor), řĩndzi “πέντε” (< quinque), ř(i)áse “έξι” (sex), řeápte “επτά” (< septem), óptũ “οκτώ” (< octo), noãũã “εννιά” (< novem), dzãpte “δέκα” (< decem), řĩngĩř “είκοσι” (< viginti), ...

32. cápũ “κεφάλι” (< caput), pėrũ “τρίχα” (< pilus), midũũã “μεδούλι, μυαλό” (< medulla), mínte “νους” (< mens, mentem), ureácl’e “αφτί” (< oric(u)la < auricula), ócl’iũ “μάτι” (< oculus), lácrimã “δάκρυ” (< lacrima), dínde “δόντι” (< dens, αιτ. dentem), nãre “μύτη” (< naris, αιτ. narem), bárbã “γένι” (< barba), mínã “χέρι” (< manus), mínicã “μανίκι” (< manica), pũlmu “χούφτα” (< pugnus), dzeáditũ “δάχτυλο” (< digitus), úngl’e “νύχι” (ungula), képtũ “στήθος” (< pectus), burĩcũ “ομφαλός” (< umbilicus), ínimã “καρδιά, στομάχι, κοιλιά” (< anima), íl’e “λαγών” (< ilia), pãltãre και plãtãre “ώμος, πλάτη” (*platalis), čiórũ “πόδι” (< čičióru < petiolus), gúrã “στόμα” (< gula), ómũ “άντρας, άνθρωπος” (< homo), máscurũ “αρσενικός” (< masculus), θεáminã “θηλυκό φύλο, γυναίκα” (< femina), análtũ “ψηλός” (< in-altus), grėũ “βαρύς” (< greuis, < grauis), řĩũ “ζωντανός” (< uiuus), mórtũ “νεκρός” (< mortuus) ...

συγγενικές σχέσεις³³, σε ονόματα εποχών, μηνών, ημερών της εβδομάδας³⁴, στην εκκλησία, σε αγίους, σε γιορτές³⁵, σε ρήματα και αντικείμενα του καθημερινού βίου³⁶ κλπ είναι λατινογενές και η λατινική του προέλευση είναι φανερή³⁷.

33. Părinte “γονεύς” (< parens, αιτ. parentem), frate “αδελφός” (< frater), sora “αδελφή” (< soror), hîliu “γιος” (< filius), hîliă “κόρη” (< filia), fiçiorŭ “παιδί, αγόρι” (< *fetiulus), feată “κορίτσι” (< feta), bărbatu “άντρας” (< barbatus), nora “νύφη” (< *nora?), soacă “πεθερά” (< socra), nuptă “γάμος” (< nuptiae), nipotŭ, -ă “ανεψιός, -ά” (< nepos, αιτ. nepotem), cusurî nŭ, -rî nă “εξάδελφος, εξάδελφη” (< consobrinus, -na), oaspe “φιλοξενούμενος” (< hospes), sotsŭ “φίλος, σύντροφος” (< socius) ...

34. Anu “έτος” (< annus), primŭveară “άνοιξη” (< primum-ver), veară “καλοκαίρι” (< ver “άνοιξη”), toamnă “φθινόπωρο” (< autumnus < autumnus), iarnă “χειμώνας” (< hiberna), mėsŭ “μήνας” (< mensis), luni “Δευτέρα” (< lunae dies “μέρα της σελήνης”), marts “Τρίτη” (< martis dies “μέρα του [πλανήτη] Άρη”), Niércuri “Τετάρτη” (Mercurii dies “μέρα του Ερμή”), Jói “Πέμπτη” (< Jouis dies “μέρα του Δία”), Víniri “Παρασκευή” (< Veneris dies “μέρα της Αφροδίτης”), Sămbătă “Σάββατο” (< Sabbatum), Dumínica “Κυριακή” (< Dominica dies “μέρα του Κυρίου”) ...

35. Criştínu “Χριστιανός” (< Christianus), băseárică “βασιλική, ναός” (< basilica), prěftŭ “ιερέας” (< pre(s)b(ter), Dumnidzăŭ “Θεός” (< dominus deus), símptŭ “άγιος” (< sanctus), Păşte “Πάσχα” (< Paschae), pătédzŭ “βαπτίζω” (< baptizo), pătídzare “βάπτισμα” (< baptizare), țeară “κερί” (< cera) ...

36. alásu “αφήνω, χαλαρώνω” (< laxo), dişcl’ídŭ “ανοίγω, ξεκλειδώνω” (< discludo), arídŭ “γελώ” (< rideo), híu “είμαι” (< fio), eáste, sunt “είναι” (< est, sunt), ámŭ (απαρ. aveáre) “έχω” (< habeo, habere), ávdu “ακούω” (< audio), védu “βλέπω” (< video), áurlu “φωνάζω, ουρλιάζω” (< *ur(u)lare < ululare), gínŭ “έρχομαι” (< venio), fúgŭ “φεύγω” (< fugio), íntru “εισέρχομαι” (< intro), mícŭ “τρώγω” (< man(du)co), beáŭ “πίνω” (< bibo), armí nŭ “(απο)μένω” (< remano), apríndu “ανάβω” (< apprendere), árdu “καίω” (< ardeo), aǵúngu “φτάνω” (< adjungo), alágu “τρέχω” (< *allargo), dipúnŭ “κατεβαίνω, χαμηλώνω” (< depono), cíntu “τραγουδώ” (< canto), dúcu “οδηγώ” (< ducio), dzícŭ “λέγω” (< dico), ġiúdicŭ “ερίζω” (< judico), deápirŭ “ξεμαλλιάζω, ξεπουπουλιάζω” (< depilo), leáŭ “παίρνω” (< leuo), aǵiútŭ “βοηθώ” (< adjuto), fácu “κάνω” (< facio), tórcu “γνέθω” (< torqueo), arúku “ρίχνω” (< erunco), tŭnu “κρατώ” (< teneo), cunóscu “γνωρίζω” (< cognosco), báşŭ “φιλώ” (< basio), móru “πεθαίνω” (< morior), plíngu “κλαίω” (< plango), arnédzu “ξεχειμωνιάζω” (< hiberno), mŭltu “πολύ” (< multum), picúliu “σακκουλάκι με χρήματα” (< peculium), cále “δρόμος” (< callis, αιτ. callem), pŭnte “γεφύρι” (< pons, αιτ. pontem), árge “αλώνι” (< area) κλπ.

37. Για τη λατινική καταγωγή των παραπάνω λέξεων παραπέμπουμε στα λεξικά των Κ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ετυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*,

Σε αυτά προσθέτουμε σειρά λατινικών λέξεων και ονομάτων που πέρασαν στα ελληνικά και τα εμπλούτισαν:

Αντιμήγισιον (< αντι + mensa), λέντιον < lintium), οράριον (< orarium), ορατόριον (< oratorium), ρέκβιεμ (< requiem), σουδάριον (< sudarium), φραγγέλιον (< flagellum), ασσάριον (< assarius [nummus]), δηνάριον (< denarius [nummus]), κοδράντης (< quadrans, αιτ. quadrante), ουγκιά (< uncia), Καίσαρ (< Caesar), κεντυρίων (< centurio), κουστωδία (< custodia), κολλέγιον (< collegium), λεγεών (< legio), πραιτώριον (< praetorium), πραιτώρ (< praetor), πραιτωριανοί (< praetoriani), πατρώνοι (πάτρωνες < patroni), πατρίκιοι (< patricii) και πληβείοι (< plebei), ποντίφηξ (< pontifex), έδικτον < edictum), όστια (< hostia) κλπ· τα ονόματα των μηνών: Ιανουάριος (< Ianuarius), Φεβρουάριος (< Februarius), Μάρτιος (< Martius), Απρίλιος (< Aprilis), Μάιος < Maius), Ιούνιος (< Iunius), Ιούλιος (< Iulius), Αύγουστος (< Augustus), Σεπτέμβριος (< September), Οκτώβριος (< October), Νοέμβριος (< Nouember), Δεκέμβριος (< December)· επίσης Καλένδες (< Kalendae), κάλαντα, ρισάλια ή ρουσάλια (< rosalia) κ. ά.

Αναρίθμητοι είναι οι λατινικοί όροι, τα γνωμικά, οι διάσημες και άλλες φράσεις και εκφράσεις που χρησιμοποιούνται ως σήμερα όχι μόνο στην επιστημονική γλώσσα, αλλά και στην καθημερινή ζωή από πολιτικούς, δημοσιογράφους και μορφωμένους:

ΔΙΑΣΗΜΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ Ή ΓΝΩΜΙΚΑ: audaces fortuna juvat (“η τύχη βοηθά τους τολμηρούς”)· Hannibal ante portas (“ο Αννίβας προ των πυλών”)· **ave Caesar, morituri te salutant** (“χαίρε, Καίσαρ, οι μελλοθάνατοι σε χαιρετούν”)· carpe diem (“τρώγηση τη μέρα σου”)· ave Maria (“χαίρε, Μαρία”)· do ut des (“δίνω, για να δώσεις”)· ars longa, vita brevis (“η τέχνη μακρά, ο βίος βραχύς”)· errare humanum est (“το σφάλλιν είναι ανθρώπινο”)· Carthago delenda est (“η Καρχηδόνα πρέπει να καταστραφεί”)· alea jacta est (“ο κύβος ερρίφθη”)· dum spiro spero (“όσο αναπνέω ελπίζω”)· fortuna caeca est (“η τύχη είναι τυφλή”)· graeca sunt, non leguntur (“είναι ελληνικά, δεν διαβά-

Αθήνα 1909. W. MEYER-LÜBKE, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg ⁴1968. T. ΠΑΠΑΗΑΓΙ, *Dicționarul dialectului Aromân general și etimologic: Dictionnaire aroumain [Macédo-roumain] général et étymologique*, București ²1974.

ζονται³⁸)· manus manum lavat (“το ένα χέρι νίβει το άλλο”)· nosce te ipsum (“γνώθι σαυτόν”)· o tempora, o mores (“Ω καιροί, ω ήθη”)! oderint, dum metuant (ας μισούν, αρκεί να φοβούνται)· panem et circenses (“άρτον και θεάματα”)· repetitio est mater studiorum (“η επανάληψη είναι μητέρα της μαθήσεως”)· si vis pacem, para bellum (“αν θέλεις ειρήνη, ετοίμασε πόλεμο”)· sic transit gloria mundi (“έτσι παρέρχεται η δόξα του κόσμου”)· summum jus, summa injuria

Ave Caesar, morituri te salutant!

(πηγή: <http://johnwelbourn.powerathlethq.com/2011/12/23/ave-caesar-morituri-te-salutant/>)

38. Η ρήση αυτή απαντά συχνά σε μεσαιωνικά χειρόγραφα σε σημεία, στα οποία το λατινικό κείμενο του προτύπου περιέκλειε ελληνικές φράσεις, τις οποίες ο αντιγραφέας αδυνατούσε να διαβάσει και να μεταφέρει στο δικό του αντίγραφο· έτσι άφηνε κενό. Το ίδιο συνέβαινε και στη διδασκαλία της ρωμαϊκής νομοθεσίας σε ανάλογα λατινικά εδάφια. Βλ. https://it.wikipedia.org/wiki/Graeca_sunt,_non_leguntur. Σήμερα η φράση χρησιμοποιείται για κάτι που δεν το κατανοούμε και το περιφρονούμε.

(“ύψιστο δίκαιο, υψίστη αδικία”)· *testis unnus, testis nullus* (“ένας μάρτυρας = κανένας μάρτυρας”)· *timeo Danaos et dona ferentes* (“φοβούμαι τους Δαναούς, ακόμη και όταν φέρνουν δώρα”)· *tu quoque, mi fili* (“και σύ, τέκνον μου”)· *una salus victis, nullam sperare salutem* (“μια σωτηρία (υπάρχει) για τους νικημένους: να μην ελπίζουν σε καμιά σωτηρία”)· *usus magister est optimus* (“η πρακτική είναι ο καλύτερος

‘Ecce Homo’, tabula a Quintino Mesio ca annum 1520 picta, cuius titulus usum dicti ‘ecce Homo’ monstrat, et praeclara verba nobis revocat Pontii Pilati, cum Iesum flagellatum et corona spinea caput cinctum populo ostendit
(πηγή: https://la.wikipedia.org/wiki/Lingua_Latina)

‘Ecce Homo’ (= Ἰδοὺ ὁ Ἄνθρωπος), πίνακας του Quintino Mesio φιλοτεχνημένος περί το έτος 1520, ο τίτλος του οποίου δείχνει τη χρήση της φράσης Ecce Homo και μας θυμίζει τα περίφημα λόγια του Πόντιου Πιλάτου (Ιωάνν. 19, 5), όταν παρουσίασε στο πλήθος τον μαστιγωμένο και στεφανωμένο με ακάνθινο στεφάνι Ιησού.

δάσκαλος”)· vade mecum (“πάμε μαζί”)· vae victis (“οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις”)· veni, vidi, vici (“ἦρθα, εἶδα νίκησα”)· verba volant, scripta manent (“τα λόγια πετούν, τα γραπτά μένουν”)· dura lex, sed lex (“σκληρός νόμος, αλλά νόμος”)· cogito ergo sum (“σκέφτομαι, άρα υπάρχω”)· ora et labora (“προσευχή και εργασία”)· fiat lux (“γενηθήτω φῶς”)· homo homini lupus (“ο άνθρωπος για τον άνθρωπο λύκος”)· memento mori (“θυμήσου ότι είσαι θνητός”)·...

ΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ που ακούγονται ή γράφονται στη σύγχρονη καθημερινότητα: agenda (“τα πρακτέα, η ατζέντα”)· alma mater (“η μητέρα τροφός”)· alter ego (“το άλλο εγώ”)· credo (“πιστεύω”)· mea culpa (“λάθος μου”)· advocatus diaboli (“δικηγόρος του διαβόλου”)· nomen omen (όνομα οίωνός)· pax Romana (“ρωμαϊκή ειρήνη”)· casus belli (“αιτία πολέμου”)· citius, altius, fortius (“πιο γρήγορα, πιο ψηλά, πιο δυνατά”)· cui prodest? (“ποιος ωφελείται;”)· curriculum vitae (cv: “βιογραφικό”)· de facto (“εκ των πραγμάτων”)· de jure (“εκ του δικαίου”)· deus ex machina (“από μηχανής θεός”)· **ecce homo** (“*ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος*”)· et cetera (etc: “κλπ”)· exempli gratia (e.g: “π. χ.”)· forum (“δημόσια/ανοιχτή συνάντηση, συνέδριο”)· id est (i.e.: “δηλ.”)· ex cathedra (“από καθέδρας”)· ex officio (“εκ του αξιώματος”)· habemus papam (“έχουμε <νέο> πάπα”)· honoris causa (“τιμής ένεκεν”)· in extremis (“την ύστατη στιγμή”)· in vitro (“σε δοκιμαστικό σωλήνα”)· erga omnes (“έναντι όλων”)· intra muros (“εντός των τειχών”)· extra muros (“εκτός των τειχών”)· lapsus calami (“λάθος γραφίδος”)· lapsus linguae (“γλωσσικό λάθος”)· modus vivendi (“τρόπος ζωής”)· nota bene (N.B.: “σημείωσε προσεκτικά”)· personna non grata (“ανεπιθύμητο πρόσωπο”)· post scriptum (P.S.: “υστερόγραφο”)· status quo (“παγιωμένη κατάσταση”)· sui generis (“ιδιόρρυθμος”)· Urbi et orbi (“στη Ρώμη και στην οικουμένη”)· veto (“βέτο”)· primus inter pares (“πρώτος μεταξύ ίσων”)· momentum (“στιγμή”)· ad hoc (“*ἐπὶ τούτῳ*, γι’ αυτό”)· altera pars (“η άλλη πλευρά”)· divide et impera (“διαίρει και βασιλεύε”)· de profundis (“εκ βαθέων”)· volens nolens (“*ἐκὼν ἄκων*”)· syllabus “περίληψη μαθήματος και κατανομή ύλης” (< syllabus)· campus (“πανεπιστημιούπολη”) ...

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ: a priori (“εκ των προτέρων”)· a posteriori (“εκ των υστέρων”)· a fortiori (“πολύ περισσότερο”)· a contrario (“εκ του αντιθέτου”)· ad litteram (“κατά γράμμα”)· ad infinitum (“στο άπειρο”)· in extenso (“εκτενώς”)· addendum (-da) (“προσθετέον, -έα”)·

apparatus criticus (“κριτικό υπόμνημα”)· argumentum ex silentio (“επιχείρημα εκ της σιωπής”)· desideratum (-ta) (“αναζητητέον, -έα”)· coniectura (“εικασία”)· emendatio (“βελτίωση, διόρθωση”)· conditio sine qua non (“απαραίτητη προϋπόθεση”)· ceteris paribus (“με τα υπόλοιπα (στοιχεία) ίσα ή αμετάβλητα”)· expressis verbis (“ρητώς”)· lato sensu (“με την ευρεία έννοια”)· stricto sensu (“με τη στενή έννοια”)· mutatis mutandis (“αλλάζοντας όσα πρέπει να αλλάξουν”)· reductio ad absurdum (“εις άτοπον απαγωγή”)· confer (cf: “παράβαλε, πρβλ.”)· contra omnes (“εναντίον όλων”)· ab initio (“εξ αρχής, από την αρχή”)· ab ovo (“από το αυγό, από την αρχή”)· ex abrupto (“απότομα”)· in medias res (“στη μέση της υπόθεσης”)· ex aequo (“εξ ίσου”)· ex libris (“από τα βιβλία”)· ex nihilo (“εκ του μηδενός”)· fac simile (“πανομοιότυπο”)· habent sua fata libelli (“τα βιβλία έχουν το πεπρωμένο τους”)· ibidem (“αυτόθι”)· idem (“ο ίδιος”)· in fine (“εν τέλει”)· plurale (ή -lia) tantum (“ονόματα που εμφανίζονται μόνο σε πληθυντικό αριθμό”)· quod erat demonstrandum (Q.E.D.: “ὅπερ ἔδει δεῖξαι, ὅ. ἔ. δ.”)· sic (“έτσι”)· sub verbo (s.v.: “στο λήμμα”)· terminus ante quem ή post quem (“στοιχείο που χρησιμοποιείται ως χρονικό ορόσημο πριν από ή μετά το οποίο τοποθετείται ένα γεγονός”)· vice versa (“αμοιβαία”)· (vide) supra ή infra (“(βλέπε) πιο πάνω ή πιο κάτω”)· opere citato (o. c.: “στο προμνημονευθέν έργο”)· loco citato (l. c.: “στο προμνημονευθέν εδάφιο, όπου παραπάνω, ό. π.”)· ή loco laudato (l. l.: “στο προμνημονευθέν εδάφιο”)· in margine (in mg: “στο περιθώριο”)· supra lineam (s. l.: “πάνω από τη γραμμή του βασικού κειμένου”)· intra lineas (i. ll.: “μεταξύ των γραμμών του κειμένου”)· codices manuscripti (codd. mss: “χειρόγραφοι κώδικες”) κλπ³⁹.

39. Επίσης Ab imo pectore (“εκ βάθους καρδιάς”)· acta fabula est (“το θεατρικό έργο τελείωσε”)· amicus Plato, sed magis amica veritas (“φίλος ο Πλάτων, αλλά περισσότερο φίλη η αλήθεια”)· anima sana in corpore sano *sive* mens sana in corpore sano (“*ψυχή ή νοῦς ὑγιής ἐν σώματι ὑγιῇ*”)· anno Domini (“έτος Κυρίου, μ. Χ.”)· ante meridiem και post meridiem (“προ μεσημβρίας και μετά μεσημβριάν”)· ante mortem (“προ του θανάτου”)· asinus asinum fricat (“γάιδαρος τρίβεται πάνω σε γάιδαρο”, δηλ. οι ανόητοι αλληλοσυγχαίρονται)· audi, vide, tace, si vis vivere (“άκου, βλέπε, σιώπα, αν θες να ζήσεις”)· audi alteram partem (“να ακούς και την άλλη πλευρά”)· aut nunc, aut numquam (“ή τώρα ή ποτέ”)· barba non facit philosophum (“τα γένια δεν κάνουν τον φιλόσοφο”)· bis dat, qui cito dat (“δυο φορές δίνει όποιος δίνει γρήγορα”)· Dominus vobiscum (“Ὁ Κύριος μεθ’ ὑμῶν, ο Θεός μαζί σας”)· in vino veritas (“στο κρασί η αλήθεια”)· labor omnia vincit (“ο κόπος νικά

Σύμφωνα με μελέτες, το 60 % περίπου του λεξιλογίου της αγγλικής επιστημονικής γλώσσας που κυριαρχεί σήμερα προέρχεται από τα Λατινικά (ίσως όχι πάντα κατ' ευθείαν από αυτά, αλλά με ενδιάμεσο κρίκο τα γαλλικά)· και αν η αγγλική γλώσσα κυριάρχησε ως επιστημονική γλώσσα, οφείλεται βέβαια στις πολλές και μεγάλες αποικίες της, και στις συνέπειες των δύο παγκοσμίων πολέμων, από τους οποίους η Γερμανία βγήκε ηττημένη και η Γαλλία πολύ εξασθενημένη⁴⁰. Διευκολύνθηκε όμως και από το γεγονός ότι η αγγλική γλώσσα περιλαμβάνει σημαντικό αριθμό στοιχείων της γλώσσας που κυριαρχούσε επί αιώνες, δηλ. των Λατινικών⁴¹.

Όσοι λοιπόν χαρακτηρίζουν τα Λατινικά νεκρή γλώσσα θα πρέπει να ενημερωθούν καλύτερα, αφού πρόκειται για γλώσσα που η χρήση της είναι ζωντανή μέσα σ' έναν σημαντικό κύκλο, τη *Respublica Litterarum* (την “Πολιτεία των Γραμμάτων”), που σπουδάζει και

τα πάντα”)· *omnibus viis Romam pervenitur* (“όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη”)· *pecunia non olet* (“τα χρήματα δεν έχουν οσμή”)· *per aspera ad astra* (“από δύσκολους δρόμους φτάνεις στα άστρα”)· *qualis pater, talis filius* (“όποιας λογής ο πατέρας τέτοιος και ο γιος”)· *qui bene amat bene castigat* (“όποιος αγαπά ειλικρινά τιμωρεί αυστηρά”)· *nihil obstat* (“τίποτα δεν εμποδίζει”)· *qui nescit dissimulare, nescit regnare* (“όποιος δεν ξέρει να υποκρίνεται δεν ξέρει να κυβερνά”)· *qui rogat non errat* (“όποιος ρωτά δεν σφάλει”)· *quot capita tot sententiae* (“όσα κεφάλια τόσες απόψεις”)· *res, non verba* (“έργα, όχι λόγια”)· *similia similibus curantur* (“τα όμοια θεραπεύονται με τα όμοια”)· *sine labore non est panis in ore* (“δίχως κόπο δεν εξασφαλίζεται ψωμί στο στόμα”)· *tempus fugit* (“ο χρόνος φεύγει”)· *timeo hominem unius libri* (“φοβούμαι τον άνθρωπο του ενός βιβλίου”)· *verba docent, exempla trahunt* (“τα λόγια διδάσκουν, τα παραδείγματα έλκουν”)· *veritas odium parit* (“η αλήθεια γεννά μίσος”)· *vox populi, vox dei* (“φωνή λαού, φωνή θεού”)· *horribile visu* (“φρικτό να το βλέπεις”)· *hoc signo vinces* (“έν τούτω νικά”)· *qualis artifex pereo* (“ποιος καλλιτέχνης χάνεται μ' εμένα”)· *nihil novi sub solem* (“οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον”)· *bona fide* (“καλῇ τῇ πίστει, καλόπιστα”) ... Βλ. ακόμη Ν. Χ. ΚΟΝΟΜΗ, *Απὸ τὴν ἱστορία τῆς Λατινικῆς γλώσσας*, Ἀθῆναι 2003, σελ. 271-281. [https://la.wikipedia.org/wiki/Sententia_\(gnome\)](https://la.wikipedia.org/wiki/Sententia_(gnome)). https://fr.wikipedia.org/wiki/Liste_de_locutions_latines. https://fr.wiktionary.org/wiki/Annexe:Locutions_latines κ. ά.

40. Βλ. Ph. CIBOIS, ό. π.: <https://enseignement-latin.hypotheses.org/5001>.

41. Jean-Baptiste DUPRÉ, “Les langues de la science : du latin à l’anglais, et de l’anglais ... au latin” (2011), διαδίκτ. http://www.claudel.org/SI_latin/latinlangue-scientifique.pdf.

καλλιεργεί την κλασική λογοτεχνία και τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Δυστυχώς η λατινική γλώσσα βρίσκεται υπό πίεση, για να μην πούμε υπό διωγμό, τις τελευταίες δεκαετίες, για λόγους όμως που δεν συνδέονται με την παιδευτική αξία της ή τον πολιτιστικό πλούτο της, αλλά με πολιτικές ιδεολογίες, ιδεοληψίες και εμμονές – αφού η διδασκαλία των Λατινικών (όπως και των αρχαίων Ελληνικών) έχει συνδεθεί με την ιδέα μιας αριστοκρατικής Παιδείας αστικών καθεστώτων. Ή συνδέονται με πολιτικές αποφάσεις και απαιτήσεις ‘εκσυγχρονισμού’ που επιβάλλονται έξωθεν ή άνωθεν ή από έντονες κάποτε πιέσεις κύκλων που τείνουν να μετατρέψουν το Λύκειο σε μικρό πανεπιστήμιο μόνο και μόνο για ν’ απορροφηθούν πτυχιούχοι νεόκοπων Τμημάτων και ειδικοτήτων, που ιδρύθηκαν τα τελευταία χρόνια χωρίς καμία μελέτη για τις δυνατότητες απορρόφησης των αποφοίτων τους από την ελληνική αγορά εργασίας. Και η εύκολη λύση είναι δυστυχώς η Μέση Εκπαίδευση με θύμα συνήθως τις κλασικές σπουδές.

3. Τα Λατινικά δεν είναι λιγότερο χρήσιμα από άλλα μαθήματα.

Με την προτίμηση της λακωνικότητας και την καλλιέργεια του πρακτικού πνεύματος που χαρακτήριζε τους Ρωμαίους τα Λατινικά συνεισφέρουν τα μέγιστα στη θεραπεία της απέραντης φλυαρίας και κενολογίας που χαρακτηρίζει την εποχή μας. Με την αυστηρή λογική σύνταξή τους και την απαιτητικότητα για μεταφραστική ακρίβεια, ορθότητα και πληρότητα ακονίζουν την κριτική και λογική ικανότητα των μαθητών. Βέβαια και άλλα μαθήματα επιτελούν το ίδιο έργο, όπως λ. χ. τα Μαθηματικά. Όμως κανένας νουνεχής άνθρωπος δεν θα πρότεινε την κατάργησή τους ή τη συρρίκνωσή τους, επειδή πολλά κεφάλαιά τους δεν πρόκειται ποτέ να χρειαστούν στην καθημερινή ζωή των περισσότερων μαθητών ...

4. Τα Λατινικά, λένε, δεν έχουν κανένα πρακτικό αντίκρισμα για τους μαθητές και η διδασκαλία τους είναι αντιοικονομική.

Δεν μπορεί κανείς να μην αγανακτήσει, όταν τα θέματα της Παιδείας αντιμετωπίζονται με οικονομικούς μόνον όρους, γιατί τότε

το εκπαιδευτικό σύστημα που εισάγεται νοσεί φανερά: *Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος*. Ο πολιτισμός, ιδιαίτερα ο πνευματικός, ορίζεται κάποτε ως καλλιέργεια του περιττού. Οι άνθρωποι ζούσαν και χωρίς αυτόν, κατοικώντας σε σπηλιές και τρεφόμενοι με το κυνήγι και όσα τους πρόσφερε η γη μόνη της· χωρίς παιδεία και γραφή, χωρίς λογοτεχνία και καλές τέχνες και πολλά άλλα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι κατακτήσεις του πολιτισμού είναι άχρηστες ...

Τα Λατινικά ως γλώσσα και λογοτεχνία, ως όχημα ενός μεγάλου πολιτισμού στάθηκαν, εκτός των άλλων, η γέφυρα για τη μετάδοση της ελληνικής σκέψης και λογοτεχνίας, του ελληνικού πολιτισμού γενικά, σε όλο τον δυτικό κόσμο. Κι από αυτήν την υψηλή ελληνολατινική πρώτη ύλη γεννήθηκε ο νεότερος και σύγχρονος δυτικός πολιτισμός.

Τα Λατινικά λοιπόν κατέχουν σημαντική θέση στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού και η κατάργησή τους σημαίνει αυτόματα τη διαγραφή δύο περίπου χιλιετιών πολιτιστικής ιστορίας. Δεν είναι μικρή απώλεια ούτε αναπληρώνεται εύκολα. Και ιστορία του πολιτισμού δεν νοείται χωρίς τα κείμενά του· τα κείμενα πάλι δεν κατανοούνται ορθά χωρίς γνώση της γλώσσας στην οποία γράφτηκαν.

5. Μπορούν να καλύψουν το κενό οι μεταφράσεις, όπως προτείνεται συχνά;

Μόνον όσοι δεν είναι μνημένοι το πιστεύουν. Όποιος έχει ασχοληθεί, έστω και λίγο, με τη μετάφραση γνωρίζει καλά ότι τέλεια μετάφραση δεν υπάρχει· ότι ο αγώνας του μεταφραστή με το κείμενο που θέλει να μεταφράσει δεν τελειώνει ποτέ. Δεν έχει γίνει ποτέ τέλεια μετάφραση ξένου και μάλιστα αρχαίου κειμένου. Γιατί η τέλεια μετάφραση πρέπει να είναι μια αμεσότητα ερμηνεία, που να σέβεται και να αποδίδει το ύφος και τις καλλιτεχνικές αρετές του πρωτοτύπου, να αναδεικνύει με άμεσο τρόπο τις λεπτές αποχρώσεις των νοημάτων, το ήθος και τις ιδέες του συγγραφέα, την ακρίβεια των λόγων, την αισθητική άποψη και την καθημερινή πραγματικότητα μιας άλλης εποχής ... Και όλα αυτά να τα προσφέρει με σύγχρονο λόγο σ' ένα σύγχρονο κοινό που απέχει αιώνες από τον κόσμο που γέννησε αυτά τα

κείμενα. Traduttore traditore (“μεταφραστής = προδότης”) λένε επιγραμματικά οι Ιταλοί. Για να μη μιλήσω για τις “άσχημες πιστές και τις ωραίες άπιστες μεταφράσεις”⁴².

Επειδή στα Λατινικά έχουν γραφεί μερικά από τα υψηλότερα έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, κανείς γνώστης του θέματος δεν θα υποστήριζε ότι είναι δυνατόν να τα προσεγγίσει σωστά χωρίς τη γνώση της γλώσσας και του πολιτισμού που τα παρήγαγε. Θυμίζω πάλι την ανεκτίμητη ωφέλεια που προσφέρει η διδασκαλία της μεταφραστικής τεχνικής με πρώτη ύλη τη λατινική Γραμματεία: από τις καλύτερες ασκήσεις του κριτικού πνεύματος των μαθητών. Δυστυχώς και αυτή η πλευρά του μαθήματος ακυρώθηκε με τη χρήση απλοποιημένων λατινικών κειμένων χωρίς λογοτεχνικές αξιώσεις, με τη συρρίκνωση της διδασκαλίας του μαθήματος και την παρεπόμενη δραστική μείωση της ύλης που οδηγεί στην εύκολη λύση της αποστήθισης της μετάφρασης. Ας προστεθεί και η αδυναμία κάποιων διδασκόντων χωρίς πτυχίο Φιλολογίας και με μέτρια ή ελλιπέστατη λατινική υποδομή να διδάξουν σωστά το μάθημα ...

6. Τα Λατινικά απαραίτητα για κάθε φιλόλογο και όχι μόνο

Δεν χρειάζονται, πιστεύω, περισσότερα, για να καταδειχτεί η αναγκαιότητα της διδασκαλίας των Λατινικών στους μαθητές του Λυκείου, που σκοπεύουν να επιλέξουν για ανώτερες σπουδές την ελληνική Φιλολογία, ιδιαίτερα την κλασική Φιλολογία, αλλά και ξένες Φιλολογίες (ιταλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική, γαλλική και αγγλική). Είναι αυτονόητο για όποιον θέλει να σπουδάσει αυτούς τους τομείς ότι πρέπει ν' αποκτήσει την απαραίτητη γλωσσική και λογοτεχνική υποδομή. Έτσι μόνο θα κατανοήσει καλύτερα τη δημιουργία, την εξέλιξη και τις ιδιαιτερότητες αυτών των γλωσσών, αλλά και θα εκτιμήσει την οφειλή των ξένων λογοτεχνιών στην αρχαιοελληνική και λατινική Γραμματεία.

42. Παραπομπή στη γνωστή ρήση που αποδίδεται στον Γάλλο μυθιστοριογράφο, κριτικό και Ακαδημαϊκό Edmond Jaloux (1878-1949): Οι μεταφράσεις είναι σαν τις γυναίκες· όταν είναι ωραίες, δεν είναι πιστές, και όταν είναι πιστές, δεν είναι ωραίες.

Πώς είναι δυνατόν να ερμηνευθεί και να κατανοηθεί σε όλο του το βάθος λ. χ. σημαντικό μέρος του σαιξπηρικού έργου χωρίς τον Πλούταρχο, τον Λουκιανό, τον Φιλόστρατο, τον Πλάτο, τον Τίτο Λίβιο ή τον Οβίδιο; Ο Μολιέρος και η *Commedia dell'arte* χωρίς τη ρωμαϊκή Κωμωδία; Ο Ρακίνας χωρίς τον Σενέκα και γενικότερα την αρχαιοελληνική και λατινική παράδοση; ...

Έθιξα ήδη την αναγκαιότητα των Λατινικών στην έρευνα της κλασικής και βυζαντινής Γραμματείας, όπως και της μεσαιωνικής και νεότερης λατινικής Γραμματείας. Αλλά η εκμάθησή τους είναι επίσης απαραίτητη και για τους ιστορικούς ή αρχαιολόγους των ίδιων περιόδων, αφού και αυτοί συναντούν συχνά λατινικές γραμματειακές, νομισματικές ή επιγραφικές πηγές, και επιστημονικές μελέτες γραμμένες επίσης στα Λατινικά. Και οι γλωσσολόγοι φυσικά, αλλά και οι θεολόγοι και οι απόφοιτοι των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών θα έπρεπε να γνωρίζουν καλά Λατινικά, αφού είναι αμέτρητα τα λατινικά κείμενα της Δυτικής Θεολογίας ...⁴³ Αλλά και οι δημοσιογράφοι πρέπει να γνωρίζουν Λατινικά. Σημειώσαμε ήδη πιο μπροστά ένα απάνθισμα λατινικών παραδειγμάτων, πολλά από τα οποία συναντά κανείς και στον χώρο της δημοσιογραφίας. Έτσι εδώ θα περιοριστούμε σε ένα πολύ πρόσφατο παράδειγμα που χρησιμοποιήσε αξιωματούχος των λεγόμενων “θεσμών”. Σε δημοσιογραφική ερώτηση αν θα περικοπούν οι συντάξεις μετά την επίσημη έξοδο της Ελλάδας από τα μνημόνια, η απάντηση ήταν: *Pacta sunt servanda*. Κάποιοι δημοσιογράφοι που διέθεταν την απαραίτητη λατινομάθεια κατάλαβαν την απάντηση ... Στο μέλλον είναι βέβαιο ότι δεν θα υπάρχει κανείς που να μπορεί να κατανοεί τέτοιες απλές φράσεις. Θυμίζουμε ακόμη ότι τον Φεβρουάριο του 2013, όταν ο

43. Βλ. J-P. MIGNÉ, *Patrologiae Latinae cursus completus*, τόμ. 1-221, Parisiis 1844-1864. Φ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία της Δύσης*, εκδ. Ostracon, Θεσσαλονίκη 2014. Προσθέτουμε ότι ως το 2014, που τα Λατινικά ήταν επίσημη γλώσσα του Βατικανού, όλα τα έγγραφα της Αγίας Έδρας συντάσσονταν στα Λατινικά. Αυτό οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι η ανατολική ή ορθόδοξη Θεολογία πρέπει να διαθέτει θεολόγους με γνώση των Λατινικών, για να μπορεί να έχει άμεση γλωσσική πρόσβαση σε αυτά.

Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄ ανακοίνωσε την παραίτησή του στα Λατινικά, μόνο μία δημοσιογράφος, η Giovanna Chirri, κατάλαβε τί είπε ο Πάπας και μετέδωσε κατ’ αποκλειστικότητα (και ξέρουμε πόσο σημαντική είναι για τον δημοσιογραφικό χώρο η αποκλειστικότητα μιας είδησης) την εντυπωσιακή αυτή είδηση, αφού περιπτώσεις παραίτησης Πάπα είναι σπανιότατες στην ιστορία της Καθολικής Εκκλησίας και “άγνωστες” κατά τους τελευταίους αιώνες⁴⁴.

7. Τα Λατινικά απαραίτητα και για αρκετές θετικές επιστήμες⁴⁵

Στις αρχές του ΚΑ΄ αι. καθηγητές Γεωπονικών Τμημάτων ζητούσαν επίμονα σε Πανελλήνιο Συνέδριο Κλασικών Σπουδών τη διδασκαλία των Λατινικών στους μαθητές του Λυκείου που σκοπεύουν ν’ ακολουθήσουν την επιστήμη τους, αφού οι σημερινοί φοιτητές δυσκολεύονται ή αδυνατούν να διαβάσουν και πολύ περισσότερο να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν τη διεθνή λατινική επιστημονική ονοματολογία/ορολογία που συναντούν συνεχώς. Π. χ.

Ζωολογία: *Apis mellifera* (μέλισσα), *Vespa vulgaris* (η κοινή σφήκα), *Ovis* (πρόβατο), *Ovis aries* (κριάρι), *Capra (aegagrus) hircus*

44. Βλ. Χρήστο ΔΕΜΕΤΗ, “Η δημοσιογράφος που αποκωδικοποίησε την παραίτηση του Πάπα” (διαδίκτ. <https://www.news247.gr/kosmos/i-dimosiografos-ro-y-apokodikoroiise-tin-paraitisi-toy-papa.6192724.html>). Ειρήνη ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, “Η διεθνής των Λατινικών”: <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=498718>.

45. Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ένα παράδειγμα από την ερευνητική εμπειρία μας στον χώρο της ιστορίας των θετικών επιστημών του αρχαίου κόσμου.

Σε βιβλίο του τέλους του Κ΄ αι., με θέμα τους αρχαίους ζυγούς, ο συγγραφέας του που δεν γνώριζε Λατινικά, στηρίχτηκε για την αξιοποίηση μιας λατινικής πηγής στην αγγλική μετάφρασή της, η οποία όμως παρερμηνεύει ένα κρίσιμο σημείο. Η εσφαλμένη αναγνώριση και μετάφραση μιας αφαιρετικής ως *ablativus separativus* (‘του χωρισμού’ ή ‘της απομάκρυνσης’), τον παρέσυρε να καταλήξει σε διαφορετικό τύπο ζυγού (με κινητό σημείο ισορροπίας) από αυτόν που περιγράφει το λατινικό κείμενο (με σταθερό σημείο ισορροπίας)! Βλ. το άρθρο μας “La forme exacte de la balance décrite dans le *Carmen de ponderibus et mensuris* de Remmius Favinus: A propos d’une publication récente”, ΕΕΦΣΙ Δωδώνη: *Φιλολογία* 20 (1991): *Menelaus Alexandrinus et Remmius Favinus revisitati*, II, σελ. 94-100.

(άγρια αίγα, τράγος), *Capra aegagrus Creticus* (κρητική αγριόγιδα), *Capreolus capreolus* (ζαρκάδι), *Bos taurus* (ταύρος), *Equus caballus* (άλογο), *Equus asinus* (όνος), *Canis lupus* (λύκος), *Canis lupus familiaris* (κύων λύκος ο οικείος, σκύλος), *Felis silvestris* (αίλουρος ο άγριος, αγριόγατα), *Felis silvestris catus* (αίλουρος η γαλή), *Sus scrofa* (αγριόχοιρος), *Sus scrofa domesticus* (χοίρος ο οικόσιτος), *Lepus Europaeus* (λαγός), *Cervus elaphus* (ελάφι), *Crocodylus Niloticus* (Κροκόδειλος), *Hippopotamus amphibius* (ιπποπόταμος), *Panthera leo* (λιοντάρι), *Panthera pardus* (λεοπάρδαλη), *Panthera tigris* (τίγρη), *Ursus arctos* (καφέ αρκούδα), *Ursus maritimus* (λευκή αρκούδα), *Vulpes vulpes* (αλεπού) κλπ.⁴⁶

Φυτολογία: *Pyrus communis* (αχλαδιά), *Malus domestica* (ήμερη μηλιά), *Ficus carica* (συκιά), *Prunus cocomilia* (κορομηλιά), *Punica granatum* (ροδιά), *Olea Europaea* (ελιά), *Citrus sinensis* (πορτοκάλι), *Prunus dulcis* (αμυγδαλιά), *Corylus avellana* (φουντουκιά), *Pinus nigra* (μαύρη πεύκη), *Sequoia sempervirens* (Σεκόια η αιθαλής), *Juglans < Jovis glans ή nuca* (Διός βάλανος, καρυδιά), *Abies alba* (λευκή ελάτη), *Abies cephalonica* (Κεφαλληνιακή ελάτη), *Abies numidica* (ελάτη Αλγερίας), *Fagus* (οξιά), *Fagus sylvatica* (δασική οξιά), *Fagus orientalis* (ανατολική οξιά), *Cornus* (κρανιά), *Quercus robur* (βελανιδιά), *Salix alba* (ιτέα η λευκή), *Salix sepulcralis* (ιτέα η κλαίουσα), *Tilia vulgaris* (φιλύρα η κοινή, τιλιά) κλπ.⁴⁷

Και κάτι ακόμη: Από το 1995 κex η Κοσμητολογία – κλάδος της φαρμακευτικής, που χρησιμοποιεί για τα εκχυλίσματα φυτών λατινική (*Jojoba: Simmondsia ή Buxus chinensis ...*) και αγγλική ονοματολογία –, για να δηλώσει τα προϊόντα της στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλάζει τα αγγλικά ονόματα με λατινικά. Π. χ. *Beeswax > cera alba*, *Fish extract > pisces*, *Sea salt > maris sal*, *Egg > ovum ...*⁴⁸

46. Βλ. <https://www.diconimoz.com/liste-des-animaux-par-noms-scientifiques/>. <http://www.fao.org/docrep/012/i1048f/i1048f08.pdf> κλπ.

47. Βλ. https://www.tela-botanica.org/wp-content/uploads/2017/03/Chauvet_nom_des_plantes_terrestres.pdf?langue=fr. <http://www.esveld.nl/catalfr/fransnaam.htm> κλπ.

48. Jean-Baptiste DUPRÉ (2011), *ό. π.*: http://www.claudiel.org/SI_latin/latin-langue_scientifique.pdf.

Cera alba / Apis mellifera

(πηγή: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/Cera_alba2.JPG)

Στα παραπάνω να προσθέσουμε ότι στον διεθνή πίνακα των χημικών στοιχείων τα μισά περίπου στοιχεία έχουν ελληνικά ή λατινικά ονόματα. Τα σύμβολά τους το υπενθυμίζουν. Παραθέτουμε μερικά σύμβολα που προέρχονται από λατινικά ονόματα:

Au χρυσός (αγγλ. gold) < λατ. aurum, **C** άνθρακας (αγγλ. carbon) < λατ. carbonium, **Ca** ασβέστιο (αγγλ. calcium) < λατ. calcium, **Fe** σίδηρος (αγγλ. iron) < λατ. ferrum, **H** υδρογόνο (αγγλ. hydrogen) < λατ. hydrogenium, **K** κάλιο (αγγλ. potassium) < νεολατ. kalium, **Lu** λουτήτιο (αγγλ. lutetium) < λατ. lutetium, **Na** νάτριο (αγγλ. sodium) < λατ. natrium), **Np** ποσειδώνιο (αγγλ. neptunium) < λατ. neptunium, **Ra** ράδιο (αγγλ. radium) < λατ. radium, **S** θείο (αγγλ. sulfur) < λατ. sulfur, **Sb** αντιμόνιο (αγγλ. antimony) < λατ. stibium, κλπ.

Στη Φυσική επίσης αρκετά προθέματα για πολλαπλάσια ή υποπολλαπλάσια μετρικών μονάδων κατάγονται από τα Ελληνικά και τα Λατινικά.

Π. χ. deci-(< λατ. decem)meter, centi-(< λατ. centum)meter, milli- (< λατ. mille)meter ...

8. Λατινικά για όλους ή για λίγους;

Επειδή όμως η εκμάθηση των Λατινικών είναι λεπτή και σύνθετη υπόθεση που απαιτεί μελέτη και κόπο· επειδή το γοητευτικό πνεύμα της ήσονος προσπάθειας κερδίζει συνεχώς έδαφος στην εκπαίδευση και ο ανήφορος αποθαρρύνει πολλούς· επειδή στις συνεχείς εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις (με ή χωρίς εισαγωγικά) επικρατεί συνήθως το κριτήριο της ικανοποίησης της μαθητικής ροπής προς την ευκολία· επειδή η ακρίβεια, η ορθότητα και η οικονομία των λόγων δεν φαίνεται να ανήκουν στις προτεραιότητες της σημερινής εκπαίδευσης· επειδή σε μια εποχή δεινής οικονομικής κρίσης η οικονομική ανταποδοτικότητα και οι επιταγές των αγορών μετρούν όλο και περισσότερο στις κυβερνητικές επιλογές· επειδή στο θέμα της Παιδείας σημαντικό ρόλο έπαιζε δυστυχώς και παίζει ακόμη η πολιτική ιδεολογία· επειδή η πίεση οργανωμένων ομάδων πτυχιούχων, που δεν βρίσκουν αντίκρισμα στην ελεύθερη αγορά και αναζητούν επαγγελματική διέξοδο στη Μέση Εκπαίδευση είναι μεγάλη· επειδή τέλος η Πολιτεία δεν έχει ξεκαθαρίσει τί είδους Παιδεία θέλει να προσφέρει στους πολίτες της και με ποιο στόχο (προετοιμασία για την είσοδο στα ΑΕΙ και την αγορά εργασίας ή σχολείο γενικής καλλιέργειας;)⁴⁹· για όλα αυτά, η διδασκαλία των Λατινικών στο Λύκειο θα εξακολουθεί να τελεί σχεδόν υπό διωγμόν ...

Δεν ωφελεί όμως να μελαγχολούμε για την άδικη εξορία τους· καλύτερα να σκεφτούμε τί μπορούμε να κάνουμε όσοι νοιαζόμαστε

49. Οι πρόσφατες εξαγγελίες του Υπουργείου Παιδείας για το νέο Λύκειο και τον τρόπο εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δείχνουν καθαρά ότι αυτό επέλεξε ως στόχο του Λυκείου την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο, καθώς, όπως επισημάνθηκε ορθά, *“πλήττεται η Γενική Παιδεία του Λυκείου με τον μετασχηματισμό της Γ' Τάξης σε προπαρασκευαστικό έτος με καθαρά φροντιστηριακά χαρακτηριστικά και εγκατάλειψη κάθε έννοιας περί μόρφωσης και παιδαγωγικής. Παράλληλα, οι άλλες δύο τάξεις του Λυκείου προσανατολίζονται προς τις επιλογές της Γ' τάξης, με αποτέλεσμα να μειώνεται συνολικά το μορφωτικό περιεχόμενο του Λυκείου”*. Περισσότερα στον διαδικτυακό τόπο: http://prwpaideia.eu/wp/2018/09/14/deltio_ty-prou_prosvasi-gavroglou/.

γι' αυτά και δεν θέλουμε να γίνουμε συνένοχοι της κατάργησης ενός πολύτιμου από πολλές απόψεις μαθήματος με μακραίωνη ιστορία στην εκπαίδευση και τόσο πλούσιο περιεχόμενο όσο ελάχιστα διδακτικά αντικείμενα.

Πρώτα πρώτα να διασφαλιστεί το αυτονόητο **δικαίωμα** των μαθητών να διδάσκονται στο **δημόσιο σχολείο το αντικείμενο που θέλουν να σπουδάσουν**· κι αυτό δεν μπορεί να γίνει μόνο με την καθιέρωση μαθημάτων επιλογής. Η καλύτερη λύση, πιστεύουμε, είναι η **επαναλειτουργία**, αλλά σε καλύτερη βάση και με καλύτερο χωροταξικό σχεδιασμό, των **Κλασικών Λυκείων** με παράλληλη διατήρηση των Λατινικών ως μαθήματος επιλογής για τα υπόλοιπα Λύκεια. Και φυσικά τα Λατινικά να διδάσκονται από **Φιλολόγους κλασικής ειδίκευσης** και μάλιστα απ' όσους διαθέτουν αποδεδειγμένα την απαραίτητη υποδομή και τη θέληση να τα διδάξουν σωστά. Και φυσικά να μην διδάσκονται από καθηγητές που δεν διαθέτουν πτυχίο Φιλολογίας και συνεπώς δεν διαθέτουν επαρκή φιλολογική κατάρτιση. Τέλος **να επανασχεδιαστεί το διδακτικό εγχειρίδιο** που εξαρχής είχε πολλά προβλήματα και είναι πλέον ξεπερασμένο από πολλές απόψεις.

Υστερόγραφο

Είχαμε παραδώσει στο τυπογραφείο το κείμενό μας, όταν ο Υπουργός Παιδείας κ. Γαβρόγλου δημοσιοποίησε τις προθέσεις του Υπουργείου του για τις επικείμενες αλλαγές στα εξεταζόμενα μαθήματα των Πανελλαδικών εξετάσεων, που επιφύλασσαν μια δυσάρεστη έκπληξη, την αφαίρεση των Λατινικών από τα εξεταζόμενα μαθήματα της θεωρητικής κατεύθυνσης. Αρχικά μάλιστα ο κ. Υπουργός είχε προχωρήσει περισσότερο προαναγγέλλοντας την ολοκληρωτική κατάργηση των Λατινικών από τη Μέση Εκπαίδευση. Ύστερα όμως από τις αντιδράσεις που ακολούθησαν αναδιπλώθηκε και άφησε ένα παράθυρο γι' αυτά λέγοντας ότι ίσως ή πιθανόν (!) η διδασκαλία τους να μετατοπισθεί στην Α' ή τη Β' Λυκείου. Και ως λόγους για την αφαίρεση των Λατινικών από την εξεταστέα ύλη των εισαγωγικών εξετάσεων προέβαλε, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα που είδαν το φως:

α'. Ότι η πολύ περιορισμένη ύλη του μαθήματος δημιουργεί στρεβλώσεις στην τελική βαθμολογία των υποψηφίων (χωρίς πάντως να εξηγήσει πώς ακριβώς εννοεί τις στρεβλώσεις, αφού η εξέταση του μαθήματος είναι κοινή για όλους). β'. Ότι το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου και ο τρόπος διδασκαλίας αναλώνονται κυρίως σε γραμματο-συντακτικά φαινόμενα. γ. Ότι η αντικατάσταση των Λατινικών από την Κοινωνιολογία θα βοηθήσει στην καταπολέμηση της αποστήθισης. δ'. Ότι τα Λατινικά ενδιαφέρουν μόνον τα Τμήματα Φιλολογίας. ε'. Ότι τα Λατινικά δεν θα χρησιμεύσουν στα περισσότερα παιδιά πουθενά μετά την αποφοίτησή τους από το Λύκειο. στ'. Ότι η Κοινωνιολογία παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ανοίγει νέους ορίζοντες στους μαθητές ...

Για τον πρώτο λόγο (α') βασικός υπεύθυνος είναι το Υπουργείο Παιδείας ως διαχρονικός θεσμός με τη συνεχή μείωση των ωρών διδασκαλίας των Λατινικών, τον αναγκαστικό περιορισμό της ύλης και την απαξίωση του μαθήματος.

Για τον δεύτερο λόγο (β') θα ήταν καλό ο κ. Υπουργός να ρίξει μια ματιά στον τρόπο διδασκαλίας των άλλων γλωσσών, αφού η εκμάθηση του λεξιλογίου και των γραμματικο-συντακτικών κανόνων είναι εκ των *ών ούκ άνευ*. Όμως το ουσιαστικότερο κομμάτι των Λατινικών, που είναι η μελέτη της λατινικής λογοτεχνίας και ευρύτερα του ρωμαϊκού πνεύματος και του ρωμαϊκού πολιτισμού δεν χωρά στο ασφυκτικό πλαίσιο της μονοετούς διδασκαλίας. Έπειτα, αν ένα διδακτικό εγχειρίδιο είναι “ανούσιο”, “βαρετό”, “ξεπερασμένο” και γενικά ακατάλληλο, γίνεται αντικατάστασή του και όχι κατάργηση του μαθήματος. Εξάλλου δεν είναι το μόνο προβληματικό εγχειρίδιο που χρησιμοποιείται στην ελληνική Μέση Εκπαίδευση. Ένας άλλος παράγων που θα συμβάλει ουσιαστικά στη βελτίωση της διδασκαλίας των Λατινικών είναι η ανάθεση της διδασκαλίας τους σε Φιλολόγους που διαθέτουν πτυχίο κλασικής ειδίκευσης⁵⁰.

50. Στην αυτονόητη απαίτηση των αποφοίτων των Τμημάτων Φιλολογίας να μη διορίζονται στη Μέση Εκπαίδευση με τον τίτλο του Φιλολόγου συνάδελφοί τους που δεν διαθέτουν πτυχίο Φιλολογίας και το κυριότερο δεν διαθέτουν επαρκή φιλολογική υποδομή, εκτοξεύεται κάποτε ως αντίλογος η άποψη ότι και η ιστορία

Ο τρίτος λόγος (γ') δεν αντέχει σε κριτική. Είναι *τοῖς πᾶσι* γνωστό ότι τα Λατινικά με την αυστηρότητα της σύνταξης, τη λιτότητα και λακωνικότητα του λόγου τους και κυρίως με τη λογική ανάλυση των κειμένων τους και τη διδασκαλία της μεταφραστικής τέχνης και τεχνικής είναι, μαζί με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών, από τα καλύτερα μαθήματα που καταπολεμούν την απέραντη φλυαρία πολλών θεωρητικών αντικειμένων, ενδυναμώνουν τη μνήμη και οξύνουν την κριτική ικανότητα των μαθητών.

Ο τέταρτος λόγος (δ') δεν εδράζεται στην πραγματικότητα, όπως έχουμε αναπτύξει στις προηγούμενες σελίδες. Το ίδιο ισχύει και για τον πέμπτο (ε') λόγο. Όσο για τις εύκολες αποφάνσεις του κ. Υπουργού ότι η Κοινωνιολογία είναι καλύτερο μάθημα και ανοίγει νέους ορίζοντες στους μαθητές ή αντίθετα ότι το μάθημα των Λατινικών δεν κινεί το ενδιαφέρον των μαθητών, είναι αστήρικτες θέσεις. Δεν υπάρχουν καλά ή ανώτερα και κακά ή κατώτερα μαθήματα, αλλά διαφορετικά μαθήματα, που κρύβουν καθένα τη δική του γοητεία και διδακτική ωφέλεια. Όλα τα μαθήματα γίνονται ελκυστικά, όταν η διδασκαλία τους στηρίζεται σε καλά εγχειρίδια, όταν διδάσκονται από ειδικευμένους δασκάλους που αγαπούν το αντικείμενό τους και έχουν τον τρόπο να μεταδώσουν τη γνώση και την αγάπη τους στους μαθητές. Άλλωστε δεν είναι το μόνο μάθημα που γίνεται με ανιαρό τρόπο στο Λύκειο ...

Είναι φανερό ότι η προτεινόμενη κατάργηση των Λατινικών αποτελεί **πολιτική απόφαση** με την καθοδήγηση κάποιων συμβούλων του Υπουργείου και του ΙΕΠ. Όπως είδαμε, τα προβληθέντα επιχειρήματα από τον κ. Υπουργό δεν αντέχουν σε κριτική. Και γι' αυτό σε μεταγενέστερες συνεντεύξεις του ο κ. Υπουργός τα αντικατέστησε με ατεκμηρίωτους αφορισμούς, επιλεκτική απάντηση σε κάποια ελάσσονα αντεπιχειρήματα και με αφοριστική απαξίωση

δεν θα έπρεπε να διδάσκεται στα Λύκεια από Φιλολόγους. Μόνο που η ιστορία (όπως και άλλα μαθήματα) μπορεί εύκολα να διδαχτεί από Φιλολόγους, αφού δεν προαπαιτεί την υποδομή που απαιτούν τα δύσκολα και απαιτητικά φιλολογικά μαθήματα (αρχαία Ελληνικά, Λατινικά, ακόμη και τα νέα Ελληνικά).

που αγγίζει τα όρια του χλευασμού του αντιλόγου και όσων τον εκπέμπουν (!).

Και βέβαια η μετατροπή της Γ' Λυκείου σε προπαρασκευαστικό φροντιστήριο για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση διαλύει, όπως έχει επισημανθεί, όλη τη δομή του Λυκείου ως σχολείου Γενικής Παιδείας και καλλιέργειας, καθώς συρρικνώνει απελπιστικά τα διδακτικά αντικείμενα στην Γ' Λυκείου και συμπιέζει προς την ίδια κατεύθυνση και τα δύο πρώτα έτη του.

Roma antica

Ελαιογραφία του Giovanni Paolo Panini (ca 1755)

Staatsgalerie, Stuttgart

R. Toman, *Neoclassicism and Romanticism: Architecture, Sculpture, Painting, Drawing*, Cologne 2000, σελ. 11.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

PRAEFATIO

Haec editio Claudii Aeliani epistularum et fragmentorum illam R. Hercheri anno MDCCCLXVI editam et propter complures causas exoletam destinata est. quibus vitiis ille liber laboret paucis exponam. in primo, Herchero, qui in epistulis recognoscendis solo codice Matritensi est usus, codex Ambrosianus anno MCMI a De Stefani primum editus omnino ignotus erat, cuius codicis collatione a P. Leone facta nititur haec editio. deinde, editio *Suda* a A. Adler, viro doctissimo, accuratius confecta certiora praebet fundamenta quibus fragmenta Claudii nostri restituere possimus. adde quod nonnulla fragmenta apud scriptores priscos latentia omisit Hercher, quae quidem in lucem facilius educta sunt ope Thesauri Linguae Graecae in Universitate Californiae Irvinensi. praeter haec vir doctus H. De Boor investigatione diligentius facta [ByzZt. 23 (1914–1919) 1–127] quomodo apud *Suda* auctores sint prolati reiicienda demonstravit aliquot fragmenta quae prius Hercher Aeliano assignaverit. adde quod nova typographica forma impressus de prelis Bibliothecae Teubnerianae hic liber in manus lectoris iam veniat.

1. Η αρχή της Εισαγωγής της έκδοσης των *Επιστολών* και των *αποσπασμάτων* του Κλαύδιου Αιλιανού
(Πηγή: D. Domingo-Forasté, *Claudius Aelianus Epistulae et Fragmenta Stutgardiae et Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri MCMXCIV = 1994*)

Ακολουθεί νεοελληνική μετάφραση:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα έκδοση των *Επιστολών* του Κλαύδιου Αιλιανού και των αποσπασμάτων τους στοχεύει στην αντικατάσταση της γνωστής έκδοσης του Rudolf Hercher που δημοσιεύτηκε το έτος 1866 και έχει ξεπεραστεί για πολλούς λόγους. Από ποια ελαττώματα πάσχει αυτό το βιβλίο θα εκθέσω με λίγα λόγια. Πρώτα πρώτα ο Hercher, που για την αναθεώρηση των *Επιστολών* χρησιμοποίησε μόνο των κώδικα της Μαδρίτης, αγνοούσε παντελώς τον Αμβροσιανό κώδικα, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το έτος 1901 από τον De Stefani· η παρούσα έκδοση στηρίζεται στην αντιβολή αυτού του κώδικα από τον P. Leone. Έπειτα η έκδοση της *Σούδας* από τον εξαίρετο λόγιο A. Adler, η οποία εκπονήθηκε με μεγαλύτερη προσοχή, προσφέρει ασφαλέστερα θεμέλια, με τη βοήθεια των οποίων μπορούμε να αποκαταστήσουμε τα αποσπάσματα του Κλαυδίου μας. Πρόσθεσε ότι ο Hercher παρέλειψε κάποια αποσπάσματα, που ελάνθαναν σε αρχαίους συγγραφείς και ήρθαν ευκολότερα στο φως με τη βοήθεια του Θησαυρού της Ελληνικής Γλώσσας (*ThLG* = *Thesaurus Linguae Graecae*) στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας-Irwin (University of California, Irwin). Πέρα από αυτά ο λόγιος H. De Boor, αφού διερεύνησε προσεκτικότερα τον τρόπο, με τον οποίο η *Σούδα* αναφέρει τους συγγραφείς [*<βλ. περιοδ.> ByzZt. 23 (1914-1919) 1-127*], απέδειξε ότι πρέπει να απορριφθούν μερικά αποσπάσματα, τα οποία ο Hercher είχε αποδώσει προηγουμένως στον Αιλιανό. Πρόσθεσε ότι το ανά χείρας βιβλίο θα φτάσει τώρα στα χέρια του αναγνώστη εκτυπωμένο σε νέα τυπογραφική εμφάνιση από τα πιεστήρια της Βιβλιοθήκης Teubner (*Bibliotheca Teubneriana*).

2. Επειδή το επόμενο λατινικό απόσπασμα είναι πολύ τεχνικό και ίσως δυσνόητο κάποτε από τους μη μυημένους στην Παλαιογραφία, θα περιοριστούμε σε μια ελεύθερη περιληπτική παρουσίασή του.

Πρόκειται για την παλαιογραφική περιγραφή του 1^{ου} ελληνικού χειρογράφου της Μαρκεσιανής βιβλιοθήκης, που ανήκε παλαιά στον ελληνικής καταγωγής βιβλιόφιλο καρδινάλιο Βησσαρίωνα. Είναι από τα παλαιότερα σωζόμενα χειρόγραφα σε περγαμηνή (H' αι.), με αρκετές φθορές και κηλίδες. Απαρτίζεται από 20 'τετράδια' (τεύχη *κστ'-με'*) και X + 164 φύλλα, διαστάσεων 415 X 295 χιλ. Η αρίθμηση των τετραδίων δείχνει ότι έχουμε να κάνουμε με το β' μέρος ενός

μεγαλύτερου αρχικά κώδικα, το α' μέρος του οποίου ('τετράδια' α'-κε') απαρτίζει τον σημερινό ελληνικό κώδικα 2106 της Βιβλιοθήκης του Βατικανού. Ο κώδικας είναι γραμμένος από τρεις διαφορετικούς αντιγραφείς, που ξεχωρίζουν από το χρώμα της μελάνης και κάποια άλλα παλαιογραφικά χαρακτηριστικά. Η γραφή σε όλη την έκταση του κώδικα είναι μεγαλογράμματη, ωσειδής και ελαφρά δεξιοκλινή. Οι τίτλοι και τα πρωτογράμματα με κόκκινη μελάνη. Στις εκδόσεις αναφέρεται με το σύμβολο V και αποκαλείται κώδικας Basilio-Vaticanus από το όνομα του α' αντιγραφέα *Βασιλείου μοναχοῦ* που αντέγραψε τα πρώτα 25 τετράδια (= Vatic. gr. 2106).

COD. GR. I

5

Gr. I (coll. 320). Olim card. Bessarionis <4>.

Membr., saec. VIII, mm. 415 × 295, ff. X. 164, binis columnis, lineis 60-61, spatium scripturae in singulis columnis mm. 340 × 100.

Membranae primigeniae haud optimae notae aliquantum laesae et maculatae sunt. Orae externae foliorum 11-13. 16. 19. 38. 63-64. 75. 88. 91. 93. 100-102. 104. 116-118. 125. 130. 157. 161 indecore decurtatae sunt, sine tamen scripturae detrimento, nonnullae quidem laciniis chartaceis et membranaceis resartae.

Fasciculi 20 quaterniones in summo margine externo primae singulorum paginae litteris graecis κς'-με' subputati sunt. Praemittuntur folia decem, quorum duo priora sunt antiqua, cetera quidem saec. XV addita sunt; adcedunt in fine binio singulus nulla subputatione designatus et bifolium custodiae causa additum. Linearum schema ut LAKE II, 10 b, sed summae lineae supinae ultra lineam directam externam non ducuntur.

Litterae maiusculae, forma ovatae, dextrorsum paulo inclinatae. Tituli, fasciolae et litterae initiales rubro colore delineantur; inscriptiones autem luteo pigmento crasse oblatae sunt.

Codex a tribus librariis prodiisse videtur. Primus atramento flavescenti, spiritibus accentibusque fere omnino omissis, satis neglegenter ff. 1-40^v exaravit; alter nigro pigmento, spiritibus angulatis et accentibus ubique adpictis, ff. 41-68 (Isaias XXXVII 22) accurate descripsit; tertius autem subnigro liquore officium scribendi usque ad finem absolvit, sed inde a Tobia (f. 126^v) spiritus et accentus omnes neglexit, quos tamen manus recentior iniecit.

Ab editoribus signo V designatus, a nomine prioris amanuensis codex Basilio-Vaticanus appellatus est: nam pars prior (idest fasciculi α'-κε') nunc est cod. Vat. gr. 2106; in f. 163 autem viridi et flavo colore picta est magna crux cuius in brachiis haec inscribuntur: *Κυριε βοηθη βασιλειω μοναχω ιγουμενο της (?) καρον το συγγραμμενω τι βιβλω ταυτη αμην* (VOGEL - GARDTHAUSEN, 54). Sub cruce litteris grandioribus manus altera subscripsit: *Παρακαλω εδχεσθαι υπερ ονησημον μοναχον αμαρτωλοῦ καληγραφου αμην* (VOGEL - GARDTHAUSEN, 368). F. 1^v card. Bessarion sua manu indicem libri graece et latine exaravit et praemisit: ὁποσ β', locus 2.

2. Η αρχή της περιγραφής του cod. gr. I στον κατάλογο του E. Mioni, *Bibliotheca Divi Marci Venetiarum, Codices Graeci Manuscripti, vol. I: Thesaurus antiquus, codices 1-299, Roma 1981, σελ. 5.*

3-5. Από τα τρία ποιήματα που ακολουθούν το πρώτο με τίτλο “Querelae” (“Παράπονα”) δημοσιεύτηκε στο περιοδ. *Vox Latina*, τόμ. 47 (2011) σελ. 338. Το δεύτερο που αποτελεί λατινική μετάφραση του καβαφικού ποιήματος “Μέρες του 1903” βρίσκεται στη σελ. 559 του ίδιου τόμου και το τρίτο *De rebus notis et ignotis* (“Περί γνωστών και άγνωστων πραγμάτων”) στη σελ. 591 του ίδιου επίσης τόμου.

QVERELAE

*Ipse tuos, quasi hebes, nocituros sector ocellos
et cupio damnis esse ego causa meis.*

*Me cur in glaciem trahis et, mox, vertis in ignem,
cor super astra ferens, dein, prope ad ima necis?*

*Nil spe, credo, magis miseros frustratur amantes
atque agit, ut pereant, cum sine spe remanent.*

MAVRVS PISINI

3. Παράπονα (Querelae)

Μόνος μου ακολουθώ, σαν ναρκωμένος, τα καταστροφικά σου μάτια
και λαχταρώ να είμαι εγώ η αιτία των δεινών μου.

Γιατί στον πάγο με τραβάς και λίγο αργότερα με στρέφεις στη φωτιά,
πάνω απ’ τα αστέρια οδηγώντας την καρδιά μου,

κι έπειτα κοντά στα βάθη του θανάτου;

Τίποτα δεν εξαπατά περσσότερο, θαρρώ, απ’ την ελπίδα,

τους δυστυχείς ερωτευμένους,

και στην καταστροφή τούς οδηγεί, σαν απομένουνε χωρίς αυτήν.

Maurus Pisini

DIES MCMIII ANNI

Non ea iam repperi unquam - ea tam cito perdita ...
lenes oculos, pallentem
faciem ... vesperascente via ...

Non ea repperi unquam - ea parta temere prorsum,
quae adeo facile reliqui;
et quae deinde dolore cupivi.
Lenes oculos, pallentem faciem,
labra illa non ea repperi unquam.

KONSTANTINOS P. KAVAFIS
In Latinum vertit LIVIVS FRANGA

4.*Μέρες τοῦ 1903*

*Δὲν τὰ ἡῦρα πιά ζανά – τὰ τόσο γρήγορα χαμένα ...
τὰ ποιητικὰ τὰ μάτια, τὸ χλωμὸ
τὸ πρόσωπο ... στὸ νύχτωμα τοῦ δρόμου ...
Δὲν τὰ ἡῦρα πιά – τ' ἀποκτηθέντα κατὰ τύχην ὅλως,
ποὺ ἔτσι εὐκόλα παραίτησα·
καὶ ποὺ κατόπι μὲ ἀγωνίαν ἤθελα.
Τὰ ποιητικὰ τὰ μάτια, τὸ χλωμὸ τὸ πρόσωπο,
τὰ χεῖλη ἐκεῖνα δὲν τὰ ἡῦρα πιά⁵¹.*

Κωνσταντίνος Καβάφης / Λατινική μετάφραση Livius Franga

5**Περὶ γνωστών και ἀγνωστων πραγμάτων**

Συγκρίνουμε συνήθως τα ἀγνωστα με τα γνωστά:
Ἔτσι πότε ο θάνατος καλεῖται “ὑπνος”, πότε “νέα ζωή”,
Ἄλλος λοιπὸν μιαν ὅμοια εἰκόνα φέρνει, ἄλλος μιαν εντελῶς ἀνόμοια·
με αὐτὸν τον τρόπο ἀποφεύγουμε τη δυσάρεστη πραγματικότητα
καὶ δημιουργεῖται ὡσαύτως ἡ ἐλπίδα μίας ευχάριστης μελλοντικῆς τύχης –

51. Κεῖμ. Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗ, *Κ. Π. Καβάφη Τὰ Ποιήματα (1897-1918)*, νέα ἔκδοση, Α', Ἀθήνα 1999, σελ. 96.

Έτσι ο φτωχός ελπίζει πως αύριο το φτωχόψωμο θα γίνει “παντεσπάνι”,
 Και τα ταλαίπωρα παιδάκια μοιάζουν να παίζουνε χαρούμενα.
 Ήδη (είναι προφανές) όλα τα ζωντανά πλάσματα ξευγαρώνουν
 με κατάλληλες κινήσεις, για να διαιωνίσουν το είδος τους:
 Αυτό εμείς, όταν το κάνουμε, το αποκαλούμε “έρωτα”,
 επειδή η αναπαράσταση εκθέτει με σεμνότερο τρόπο
 και μια κολακευτικότερη εικόνα απομακρύνει κάπως τη γνωστή
 πράξη.

Iohannes Coates

DE REBUS NOTIS ET IGNOTIS*

Ignotas notis rebus conferre solemus:
 Sic modo mors «somnus», rursus «nova vita» vocatur,
 Alter enim speciem similem, gerit alter prorsus
 Dissimilem, ingratam rem qua ratione negamus,
 Concipitur partier sortis spes grata futurae –
 Panem sperat inops humilem sic cras fore libum,
 Et pueri lusūs imitantur laeti miselli.
 Iam coit omne animal (manifestum est) motibus aptis
 Ut propaget genus: hoc nos appellamus «amorem»
 Cum facimus, quoniam exponat «sublimius» actus,
 Blandior et notam rem sensim expellit imago.

IOHANNES COATES

6

Nuntii Latini της Φινλανδικής Ραδιοφωνίας, 15 Ιουνίου
 2018

Conventus Singapurae historicus

Praesidens Donald Trump et dux Coreae Septentrionalis Kim
 Yong-un in insula Sentosa Singapurae die Martis (12.6.) convenerunt.
 USA et Corea Septentrionalis relationes diplomaticas non habent et
 officialiter in bello sunt. Tractabatur imprimis de bello inter utramque
 Coream componendo et de armis nuclearibus in paeninsula Coreana

exuendis. Ad conclusionem conventus Trump et Kim pacto subscripserunt, quo partes, desideria pacis et opulentiae utriusque terrae observantes, ad novas relationes creandas se obstringunt. Corea Septentrionalis se obligat, ut dearmationi nucleari in paeninsula Coreana operam det. Trump per sponsionem ad securitatem Coreae Septentrionalis se obstringit. Δηλ.

Ιστορική συμφωνία της Σιγκαπούρης

Την Τρίτη (12-06) ο Πρόεδρος Donald Trump και ο ηγεμόνας της Βόρειας Κορέας Kim Yong-un συναντήθηκαν στο νησί Sentosa της Σιγκαπούρης. Οι ΗΠΑ και η Βόρεια Κορέα δεν έχουν διπλωματικές σχέσεις και επίσημα βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση. Αρχικά έγιναν συζητήσεις για τη διευθέτηση του πολέμου μεταξύ των δύο Κορεών και για τον αφοπλισμό των πυρηνικών όπλων στην κορεατική χερσόνησο. Ως συμπέρασμα της συνάντησης ο Trump και ο Kim υπέγραψαν συμφωνία, με την οποία τα δύο μέρη, λαμβάνοντας υπόψη τις επιθυμίες για ειρήνη και ευημερία των δύο χωρών, δεσμεύονται να εγκαινιάσουν νέες σχέσεις. Η Β. Κορέα δεσμεύεται να φροντίσει για την αποπυρηνικοποίηση της κορεατικής χερσονήσου. Ο Trump δεσμεύεται να υποσχεθεί την ασφάλεια της Β. Κορέας.

Austria imamos expellit et meschitas claudit

Austria ordines musulmanicos, qui proposita politica habent, non approbat. Septuaginta imami, quibus Turcia pecuniam praestat, ex Austria expelluntur. Praeterea septem meschitae, de radicalizzazione musulmanorum accusatae, clauduntur. Cancellarius foederalis Sebastian Kurz die Veneris (8.6.) nuntiavit illa consilia partem esse rationum, quibus “islamismus politicus” coerceretur. Quae rationes, ut ait cancellarius foederalis, in lege anno bis millesimo quinto decimo accepta consistunt. Illa lex vetat, ne communitates religiosas a nationibus peregrinis pecuniam capiant, et postulat, ut communitates musulmanorum erga societatem civilem Austriacam consuetudines positivas sustineant. Δηλ.

Η Αυστρία απελαύνει τους ιμάμηδες και κλείνει τα τζαμιά

Η Αυστρία δεν επικροτεί τους μουσουλμάνους θρησκευτικούς ηγέτες που έχουν πολιτικούς στόχους. Εβδομήντα ιμάμηδες τους οποίους χρηματοδοτεί η Τουρκία θα απελαθούν από την Αυστρία. Ακόμη επτά τζαμιά θα κλείσουν, γιατί κατηγορούνται για ριζοσπαστικοποίηση μουσουλμάνων. Ο ομοσπονδιακός καγκελλάριος Sebastian Kurz ανήγγειλε την Παρασκευή (08-06) ότι οι αποφάσεις αυτές αποτελούν μέρος των σχεδίων, με τα οποία θα περιοριστεί “ο πολιτικός ισλαμισμός”. Όπως λέει ο ομοσπονδιακός καγκελλάριος, τα μέτρα αυτά θεσμοθετήθηκαν με νόμο που ψηφίστηκε το 2015. Ο νόμος αυτός απαγορεύει οι θρησκευτικές κοινότητες να δέχονται χρήματα από ξένα έθνη και επιτάσσει οι μουσουλμανικές κοινότητες να τρέφουν θετικά συναισθήματα απέναντι στους πολίτες της αυστριακής κοινωνίας.

De methano in Marte reperto

NASA (*National Aeronautics and Space Administration*) nuperime (7.6.) nuntiavit se animadvertisse quantitatem methani in planeta Marte variare. Iam antea constabat methanum in atmosphaera Martis existere, sed nova res est, quod quantitas eius variis anni temporibus differt. Investigatores non consentiunt, quae causa sit huius variationis. Methanum potest oriri ex glacie aut esse originis biologicae. In Tellure maior pars methani, quod est in atmosphaera, oritur ex herbis et animalibus, sed copia methani etiam in glacie perenni reposita est. Si methanum Martis biologicae originis esse probaretur, testimonium esset, quod ibi existeret aut exstisset vita microbica. Δηλ.

Για το μεθάνιο που βρέθηκε στον Άρη

Η NASA (*National Aeronautics and Space Administration*, δηλ. *Εθνική Υπηρεσία Αεροναυτικής και Διαστήματος*) ανήγγειλε πρόσφατα (07-06) την παρατήρηση ότι στον πλανήτη Άρη η ποσότητα μεθανίου εμφανίζει διακυμάνσεις. Προηγουμένως είχε ήδη διαπιστωθεί ότι υπήρχε μεθάνιο στην ατμόσφαιρα του Άρη, αλλά το νέο στοιχείο είναι ότι η ποσότητά του ποικίλλει σε διάφορες εποχές του έτους. Οι

ερευνητές δεν συμφωνούν για τον λόγο αυτής της διακύμανσης. Το μεθάνιο μπορεί να προέρχεται από πάγο ή να έχει βιολογική προέλευση. Στη Γη το μεγαλύτερο μέρος του μεθανίου που υπάρχει στην ατμόσφαιρα προέρχεται από τα χόρτα και τα ζώα. Αν αποδεικνυόταν ότι το μεθάνιο του Άρη είναι βιολογικής προέλευσης, θα ήταν απόδειξη ότι εκεί υπάρχει ή είχε υπάρξει μικροβιακή ζωή.

Ludi pedifollii mundani 2018

Ludi pedifollii mundani, heri inaugurati, Petropoli et in decem aliis urbibus Russiae fiunt. In Russiam ad ludos spectandos multae miliones peregrinorum veniunt. Praeterea certamina, numero sexaginta quattuor, a centenis hominum milionibus per televisionem spectantur. Finale erit die quinto decimo mensis Iulii (15.7.).

Παγκόσμιοι αγώνες ποδοσφαίρου

Οι παγκόσμιοι αγώνες ποδοσφαίρου, που άρχισαν χτες, διεξάγονται στην Πετρούπολη και σε άλλες δέκα πόλεις της Ρωσίας. Πολλά εκατομμύρια αλλοδαπών καταφθάνουν στη Ρωσία, για να δουν τους αγώνες. Επιπλέον τους αγώνες (64 τον αριθμό) παρακολουθούν μέσω της τηλεόρασης εκατοντάδες εκατομμυρίων θεατών. Ο τελικός θα γίνει τη 15^η του μηνός Ιουλίου (15-07).

Nuntii Latini usque ad 3.8.2018 intermittuntur

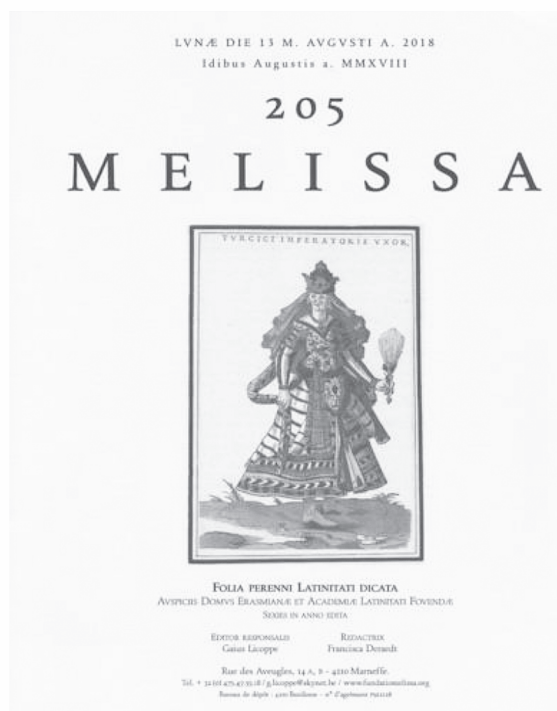
Nuntii Latini Radiophoniae Finnicae Generalis, qui inde ab anno millesimo nongentesimo undenonagesimo (1989) septimanatim emittuntur, propter ferias aestivas usque ad mensem Augustum intermittuntur. Quae cum ita sint, prima post ferias emissio Latina fiet ante diem tertium Nonas Augustas sive die tertio mensis Augusti. Auscultatoribus nuntiorum Latinorum iucundissimas ferias aestivas exoptamus.

(Tuomo Pekkanen)

Δηλ.

Οι λατινικές ειδήσεις (Nuntii Latini) διακόπτονται έως 03-08-2018

Οι λατινικές ειδήσεις της Γενικής/Εθνικής Φινλανδικής Ραδιοφωνίας, που εκπέμπονται κάθε εβδομάδα από το χιλιοστό ενιακοσιοστό ογδοηκοστό ένατο έτος (1989), διακόπτονται ως τον μήνα Αυγούστο λόγω των θερινών διακοπών. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, η πρώτη λατινική εκπομπή μετά τις διακοπές θα γίνει τρεις μέρες πριν από τις νώνες⁵² του μηνός Αυγούστου ήτοι την 3^η μέρα του μηνός Αυγούστου. Στους ακροατές των ειδήσεων στα Λατινικά ευχόμαστε ευχάριστες διακοπές. (Tuomo Pekkanen).

Το εξώφυλλο του περιοδικού Melissa, τεύχ. 205, 13 Αυγούστου 2018

52. Nonae (νῶναι < nonus “ένατος”) ονομαζόταν η 7η ημέρα του Μαρτίου, του Μαΐου, του Ιουλίου και του Οκτωβρίου, και η 5η ημέρα των άλλων μηνών. Η 3η ημέρα πριν από τις νώνες του Αυγούστου είναι η 3η Αυγούστου, αφού ως πρώτη ημέρα υπολογίζεται η 5η Αυγούστου.